

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI  
Pedagogická fakulta  
Katedra psychologie a patopsychologie

**Monika Riedlová**

III. ročník – prezenční studium

Obor: Pedagogika – veřejná správa

**ASPEKTY DĚTSKÉ KRESBY**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Michaela Pugnerová, Ph.D.

OLOMOUC 2013

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 8. 4. 2013

..... vlastnoruční podpis

Tímto bych chtěla poděkovat Mgr. Michaele Pugnerové, Ph.D. za odborné vedení bakalářské práce a poskytování rad. Také děkuji dětem za poskytnutí kreseb, tetám a pracovníkům FOD Klokánek za jejich vstřícnost, ochotu a spolupráci při realizaci praktické části práce. Dále bych chtěla poděkovat mojí rodině a blízkým za trpělivost a podporu při studiu.

ÚVOD.....	5
TEORETICKÁ ČÁST .....	7
1 Kresba.....	8
1.1 Vývojová stadia kresby.....	9
1.1.1 Stadium „čmáranic“ .....	9
1.1.2 Stadium „čárání“ .....	9
1.1.3 Stadium „hlavonožců“, univerzálních postav .....	10
1.2 Řeč barev .....	11
1.2.1 Význam barev .....	11
1.3 Symbolika kresby .....	12
1.3.1 Zobrazení zvířat.....	12
1.4 Specifika dětské kresby .....	14
1.4.1 Co dítě při kreslení vynechalo .....	14
1.4.2 Transparentnost .....	14
2 Děti předškolního a mladšího školního věku .....	16
2.1 Předškolní věk .....	16
2.2 Školní zralost, školní připravenost .....	17
2.3 Školní věk .....	18
3 Dítě a rodina .....	21
3.1 Poruchy rodiny .....	22
3.1.1 Porucha biologicko-reprodukční funkce .....	22
3.1.2 Porucha ekonomicko-zabezpečovací funkce.....	22
3.1.3 Porucha emocionální funkce .....	22
3.1.4 Porucha socializačně-výchovné funkce.....	23
4 Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc .....	24
4.1 Klokánek.....	24
4.1.1 Klokánek jako zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc .....	24
4.1.2 Režim v Klokánku .....	25
PRAKTICKÁ ČÁST .....	27
Úvod .....	28
1 Cíle práce.....	28
2 Metodika výzkumu .....	29
2.1 Kresba lidské postavy.....	29
2.2 Kresba začarované rodiny .....	29
2.3 Kazuistika .....	31
3 Popis sledovaného vzorku .....	32
4 Postup při sběru dat .....	32
5 Vyhodnocení zjištěných dat.....	33
5.1 Kazuistika č. 1 .....	35
5.2 Kazuistika č. 2 .....	38
5.3 Kazuistika č. 3 .....	41
5.4 Kazuistika č. 4 .....	46
Diskuse .....	51
Závěr.....	54
Seznam použitých zdrojů a literatury: .....	56
Seznam příloh.....	59

## ÚVOD

*„Nejpřednější stráž lidského pokolení v kolíbce jest. Protože na začátku záleží všechno, k dobrému i zlému: kam jak co jíti začne, tam tak jde: za hlavou tělo, za ojem vůz. A nejsnáze jest začíti na počátku, jinde těžko“ (Komenský, 2007, str. 18).*

Bakalářská práce se věnuje tématu dětské kresby a jejím aspektům.

Z dětské kresby můžeme vyčíst spoustu informací o dětském světě. Prožívání a myšlení dětí je velmi bohaté a někdy těžko čitelné. Dětská kresba nám umožňuje lépe proniknout do tohoto světa plného fantazie a objasnit nám tak procesy, které se v něm odehrávají.

Každé dítě již od raného věku rádo kreslí, kresbou tak vyjadřuje svoje pocity, postoje a to, co zrovna prožívá. Na rozdíl od dětí dospělý člověk používá k vyjádření svých pocitů (radosti, smutku, nadšení, hněvu ad.) zejména jazyk, gesta, mimiku. Děti však tyto funkce ještě nemají dostatečně vyvinuté - kresba tedy představuje přirozený a jednoduchý prostředek vyjadřování.

Motivací k výběru tématu dětské kresby byl zájem proniknout do této problematiky hlouběji a pochopit tak její význam v psychologické diagnostice. Oblast psychologie a zejména psychologie dítěte je mi velmi blízká. Několik let se věnuji práci s dětmi. Ať už se jedná o práci instruktora lyžování, vedoucího na dětských táborech nebo lektora keramiky ve školce, vždy se snažím každé dítě poznat blíže. Jak dospělí, tak i děti mají své specifické vlastnosti, temperament, projevy chování a talent, které je odlišují od ostatních a dělají je originálními jedinci. Každé dítě je individualita a potřebuje osobitý přístup a péči. Při práci s dětmi se snažím uplatnit poznatky získané studiem a obor psychologie a dalších příbuzných odvětví má v něm významné a nezastupitelné místo. Také kresba a ostatní výtvarné techniky mi jsou velmi blízké. 12 let jsem navštěvovala výtvarný obor na Základní umělecké škole, i dnes je pro mě tvorba jakousi formou relaxace. Výtvarná činnost přispívá k vývoji rozumových schopností, dovedností a zručnosti dítěte. Významně rozvíjí estetické cítění, kreativitu a fantazii. Na konci předškolního období se stává důležitým ukazatelem zralosti dítěte a mnohdy dokáže odhalit různé problémy na první pohled neviditelné.

Diagnostika dítěte a jeho fyzického a psychického vývoje pomocí kresby je velice zajímavá a dokáže poměrně snadno naleznout a objasnit zákoutí dětské duše.

Práce má dvě části – teoretickou a praktickou.

Obsahem teoretické části této práce je pět kapitol. První kapitola je nejobsáhlejší a věnuje se charakteristice kresby, jejím vývojovým etapám, řeči a významu barev. Dále pojednává o symbolice kresby, zejména zobrazení zvířat a zmiňuje se o specifických dětské kresby.

Druhá kapitola je zaměřena na oblast psychologie dětí. Popisuje hlavně duševní vývoj předškoláka, zabývá se rozvojem myšlení, rozumových schopností a chápání reality. Zaměřuje se také na významný mezník v životě člověka a to nástup do školy. Toto téma je dále rozvinuto v podkapitole školní zralost a školní připravenost, která pojednává o jejich jednotlivých kritériích. Poslední částí třetí kapitoly je školní věk. Obsahuje etapizaci školního věku, zabývá se oblastí myšlení školáka a jeho specifiky. Dále popisuje strategie učení a psychické projevy pro toto období typické.

Třetí kapitola je věnována rodině a jejímu významu pro dítě. Pojednává o rodině jako základní jednotce lidského společenství a zaměřuje se na poruchy rodiny, které mohou nepříznivě ovlivnit jak fyzický, tak i psychický stav dítěte a promítnout se do jeho kresby.

Praktická část je věnována výzkumu kreseb dětí z Fondu ohrožených dětí Klokánek. Klokánek je zařízení poskytující okamžitou pomoc ohroženým dětem. Většina z nich má stejnou anamnézu jako děti přijímané do ústavní výchovy – zanedbávání, domácí násilí, neschopnost zajistit řádnou péči, týrání, zneužívání, bytové důvody, někdy hospitalizace osamělého rodiče či svěření dítěte za účelem zajištění náhradní rodinné péče.

Cílovou skupinou jsou děti předškolního a mladšího školního věku, které měly za úkol nakreslit kresbu lidské postavy a kresbu začarované rodiny. Obsahem praktické části jsou také kazuistiky těchto dětí. Záměrem je vyzdvihnout význam kresby jako možného diagnostického prostředku při rozpoznávání případného zanedbávání, týrání či zneužívání dítěte a zdůraznit tak jeho nezanedbatelnou roli při poznávání dětské psychiky. Hlavním cílem výzkumu bylo zjistit, jestli jsou kresby dětí ovlivňovány jejich bezútešnými rodinnými situacemi a zda se tyto problémy do kreseb promítají. Kromě celkové podoby kreseb byl pozorován i jejich průběh vzniku, zda děti kreslí s chutí, vědí co nakreslit nebo naopak musejí být do kreslení nuceny a se zadaným úkolem si nevědí rady. Kresby jsou hodnoceny jak z hlediska celkové mentální úrovně a chronologického věku dětí, tak zejména z hlediska obsahového významu kreseb. Pozornost je soustředěna na takové prvky kresby, které by mohly signalizovat případné poruchy chování, zneužívání, týrání či zanedbávání dětí a potvrdit tak eventuální důvody a příčiny umístění dětí v Klokánku.

# TEORETICKÁ ČÁST

# 1 Kresba

*„Vlastní začátky dětské výtvarné „řeči“ se podobají řeči mluvené. Tak jako jednotlivé zvuky přecházejí neohraničeně jeden do druhého a jsou tu dřív, než se spojí s nějakým věcným významem, tak nějak je to i s prvními kreslířskými začátky“ (Uždil, 2002, str. 13).*

V kresbě se mohou odrážet mnohé psychické a jiné procesy. Ať už se jedná o kognitivní přístup ke ztvárnění tématu, úroveň motoriky a senzomotorické koordinace, schopnost vizuální percepce, působení těchto procesů a stavů se promítne do kresebné činnosti a ovlivní konečnou podobu kresby. Tu dále může ovlivnit soustředěnost na právě vykonávanou činnost, temperament nebo aktuální psychický a fyzický stav jedince. Proto jsou kresebné testy velmi oblíbenou metodou v diagnostice. Důvodem je i snadnost jejich administrace a ochota dětí kreslit. Kresebná činnost nám také může pomoci při navazování kontaktu s dítětem, pomáhá dítěti se uvolnit, snižuje napětí, navozuje jistotu a důvěru. Kresebné metody nejsou časově ani finančně náročné a mohou poskytnout velkou sumu užitečných informací např.: informace o celkové vývojové úrovni dítěte, vývoji jeho rozumových schopností, úrovni senzomotorických dovedností. Kresba může vyjadřovat způsob citového prožívání, typ temperamentu a v neposlední řadě nám umožňuje poznat specifické vztahy a postoje, které dítě leckdy nedovede vyjádřit jiným způsobem než kresbou (Vágnerová, 2009).

*„Prostřednictvím výtvarné činnosti děti zkoumají svět. Jednou objeví, jaké to je cítit na prstech hladkou barvu, jindy se seznámí s tajemstvím mísení barev nebo užasnou nad reálností obrazu vzniklého náhodným kladením barevných skvrn vedle sebe“ (Kohlová, 2008, str. 15).*

Kresebná činnost má mnoho významů. Dle některých domněnek je pro dítě kresba obrázkovou řečí, pomocí níž vypráví o dojmech, jimiž je přeplněno a které ho tedy v jistém smyslu zatěžují. Další autoři uvádějí, že vlastní smysl kresby spočívá v autostylizaci, ve zpředmětnění vlastního já, avšak mimo oblast vlastní psychiky (...) (Uždil, 2002).

Šicková – Fabrici (2002) uvádí, že ve výtvarném projevu dítěte jsou neopakovatelně integrovány jeho fyzické, psychické, emocionální, sociální, perceptivní a kreativní potenciály. Tento integrující, stmelující aspekt výtvarné umělecké tvorby má nesmírný přesah do jednoty celé osobnosti (...).



Dle Campbellové (2000) je výtvarná tvorba vnímána jako odpočinková tvůrčí činnost, jež nějakým způsobem obohacuje náš život. Citovaná autorka také uvádí, že tvůrčí proces pomáhá odvádět jeho účastníky od destruktivního chování a hraje významnou roli při překonávání jejich psychických obtíží.

## 1.1 Vývojová stadia kresby

*„Kdyby rodiče umožnili dítěti, jemuž ještě není rok, aby „malovalo“, zcela určitě by dělalo skvrny.“ (G. H. Luquet)*

Podoba dětské kresby je závislá na vývoji jedince bez ohledu na jeho umělecké předpoklady. Každému věkovému období odpovídá specifický typ kresby. Dětská kresba probíhá ve stádiích, které těsně souvisejí také s intelektovým vývojem. Davido (2001) uvádí, že tuto domněnku jako první vyslovil G. H. Luquet.

### 1.1.1 Stadium „čmáranic“

Stadiem čmáranic prochází dítě okolo jednoho roku věku. I když zpočátku nemůžeme z kresby mnoho vyčíst, toto období je velmi důležité a může nám pomoci leccos odhalit. Tužka je pro dítě prodloužením ruky, čáry přímo souvisejí s „já“ dítěte. Dítě obvykle čmárá všemi směry, aniž by tužku pozvedlo od podkladu. V tomto období nás mohou překvapit osobité a neobratné pohyby dítěte, které se však postupně budou zdokonalovat, dokud si dítě neuvědomí, že kresba má určitou vypovídací hodnotu (Davido, 2001).

### 1.1.2 Stadium „čárání“

Po období „čmáranic“ následuje období „čárání“. Obě dvě období souvisejí s rozvojem organických funkcí dítěte, se čmáraním se objevuje fáze, která je více spojená s vývojem intelektu dítěte – dítě se snaží napodobit psaní dospělých a má lepší držení tužky. Již lze pozorovat určitý záměr kresebné činnosti. Dítě neudrží dlouho pozornost, během kreslení mění původní nápad. Někdy projeví záměr až v závěru kreslení – jedná se o „náhodný realismus“. Dítě prostě čmáranici nějak pojmenuje. Mezi jeho druhým a devátým rokem se však nejčastěji jedná o stadium „nezdařeného realismu“, kdy dítě kreslí uzavřené smyčky s úmyslem napodobit písmo dospělých (Davido, 2001).

Uždil (2002) uvádí, že čáranice mají mnoho typů; můžeme mezi nimi nalézt krátké údery – body, klikatky, klubička velmi jemných čar a spirály (oválné, kruhové i „hranaté“).

### 1.1.3 Stadium „hlavonožců“, univerzálních postav

Označení první dětské kresby člověka – „hlavonožec“ vytvořil německý psycholog William Stern (in Chobola, 1975).

V tomto období se vyvíjí a začíná projevovat smysl pro přesnost. Dítě dává svým obrázkům určitý obsah. Kreslí „postavy hlavonožce“. Postava je znázorněna kolečkem představujícím současně hlavu i trup zepředu, k němuž přiléhají dvě čárky – nohy, a často ještě další dvě ruce. S růstem dítěte přibývá na postavě detailů – v kolečku jsou znázorněny oči, ústa a pupek. Dle studie provedené J. Thomazim se trup znázorněný dalším kolečkem začíná objevovat až kolem 5. a 6. roku, postava je vždycky zobrazena zepředu, ruce bývají k trupu připojeny v různé výšce. Až kolem 6. roku má tělo všechny končetiny (Davido, 2001).

Různé studie potvrzují Luquetovo tvrzení, že detailů na postavě přibývá s růstem mentální úrovně. Různá zobrazení postavy, podle nichž lze hodnotit inteligenci dítěte, poskytují důležitou informaci o tom, jak dítě vnímá vlastní tělo. Dnes je již všeobecně známo, že do kresby postavy dítě promítá samo sebe. Bezprostřední vědomí těla jako celku získáváme pomalu a dlouho, na základě zkušeností nabytých v raných měsících života. Toto bezprostřední vědomí vlastního těla se nazývá „tělesné schéma“.

Dítě tedy začíná kreslit samo sebe, až když si uvědomí vlastní tělesné schéma, získá představu o vlastním těle a jeho situování v prostoru (Davido, 2001).

Uždil (2002) uvádí, že zpočátku, žena i muž, chlapeček i holčička jsou zobrazováni stejně; to, co vzniká, jsou jen obecná znamení pro člověka, která se hodí na obě pohlaví a která překlenou i všechny další individuální rozdíly mezi lidmi.

K jinému třídění vývojových stadií kresby dospěl William Stern, který propracoval jednotlivá stadia kresby z představy. Rozlišoval:

1. období bezesmyslných čmáranic,
2. období schematických kreseb,
3. stadium náhledového kreslení s
  - a) plošným
  - b) prostorovým zobrazením.

Podle něj jsou popudem a bezprostředním motivem ke kresebné činnosti jen motorické a fyziologické impulsy (Chobola, 1975).

## 1.2 Řeč barev

Z dalších hledisek, která je třeba brát v potaz při diagnostice dětské kresby je řeč barev. V psychologii je význam barev a jejich smysl známý a důležitý pro diagnostickou práci. K uklidnění a relaxaci jsou používány pastelové a jemné barvy. Například stěny v nemocnicích jsou často natřeny bleděmodře, růžově nebo světlezeleně. Naopak k aktivizaci a povzbuzení organismu k činnosti užíváme barvy jasné a výrazné (červená, sytě modrá, oranžová).

Výběru a použití barvy nelze upřít psychologickou hodnotu, ale při psychologické interpretaci výsledků je nutné přihlížet k věku jedince. Nepřítomnost barvy v celé kresbě nebo pouze při zpracování určitých témat prozrazuje citovou prázdnotu, někdy asociální tendence.

Při použití barvy se uplatňují její různé vlastnosti – intenzita, hustota, viditelnost z dálky a odstín. Všechny tyto prvky specifikují hodnotu té či oné části kresby. Například spojení určitých barev působí harmonicky, jiné naopak šokuje svou křiklavostí, nesouladem a ukazuje na poruchu, která bývá citového původu. Dítě používá barvy dvěma způsoby. Buď napodobuje přírodu (modré nebe, zelená tráva, žluté slunce), nebo se nechává vést svým nevědomím, a to vypovídá o jeho myšlení a osobnosti nejvíce (Davido, 2001).

### 1.2.1 Význam barev

- Červená – většina dětí před šestým rokem používá ke kresbě pouze červenou, nemocné děti používají méně syté odstíny. Pokud červená barva v kresbě převažuje i po šestém roce, může to ukazovat na tendence k agresivitě a nedostatečné kontrole emocí.
- Žlutá – bývá užívána samostatně nebo často v kombinaci s červenou. Může poukazovat na velkou závislost dítěte na dospělém.
- Hnědá – stejně jako žlutá barva odráží špatnou rodinnou a sociální adaptovanost dítěte a různé konflikty. Často ji volí umíněné děti.
- Modrá – Děti používající tuto barvu mají své chování více pod kontrolou, než děti používající červenou. Samotné používání modré ukazuje na přílišnou sebekontrolu. Šestileté děti, které volí tuto barvu, jsou již dobře adaptované. Modrá barva nahrazuje hnědou, pokud už dítě nechce zůstat „miminkem“.
- Zelená - význam této barvy je srovnatelný s modrou a odráží sociální vztahy.

- Fialová – fialová je znakem neklidu, u malých dětí není používána často. Často je kombinována s modrou, což prozrazuje úzkost. Kombinace se zelenou může značit obtížnou adaptaci.
- Černá – Volí si ji děti jakéhokoli věku. Značí určitou dávku úzkosti, ale také může svědčit o bohatém vnitřním životě. V pubertě symbolizuje nepřístupnost a ostych ve vyjadřování citů.

Při interpretaci symboliky barev je však nutné přihlížet k mnoha dalším faktorům, jako jsou kulturní vlivy, móda, linie a formy nebo kombinace barev, jež naznačuje konflikt mezi dvěma tendencemi. Stabilní jedinec, který je dobře sociálně adaptován, používá zpravidla čtyři až šest barev. Během svého vývoje nebude týž dítě používat stále tytéž barvy. Někdy třeba projde obdobím bez barev, nebo naopak obdobím velmi barevným. V interpretaci kresby nemá barva absolutní hodnotu, ale všeobecně vzato jasné, teplé barvy svědčí o vyrovnanosti, zatímco tmavé barvy ukazují na tendenci ke smutku, úzkosti, případně na odpor k někomu nebo něčemu. Bledé odstíny vyjadřují citovou nevyrovnanost nebo špatný zdravotní stav (Davidov, 2001).

### 1.3 Symbolika kresby

*„I když většina dětí nerozumí slovu „symbol“, jsou jedinečné ve schopnosti porozumět a pracovat s významem toho slova“ (Oaklander, 2003, str. 35).*

Jak je zmíněno výše, dítě nekreslí to, co vidí, ale kreslí z představy. To znamená, že motivem ke kreslení je působení psychických procesů a aktuálních prožitků. Dítě k činnosti používá fantazii a své představy vyjadřuje prostřednictvím kresby. Kresba je odrazem jeho vnitřního života, emocí, nálad, pocitů a aktuálních prožitků. Do své kresby promítá různé postavy, zvířata, budovy a všechny tyto prvky mohou mít svoji symboliku. V této kapitole je popsána symbolika zvířat, protože jedním ze zadání pro děti bylo nakreslit kresbu začarované rodiny tzn. představit si, že do jejich rodiny přijde kouzelník a všechny členy začaruje do zvířat.

#### 1.3.1 Zobrazení zvířat

Dětem jsou zvířata blízká. Mnohá znají ze skutečného života, ze setkání s nimi, ostatní poznávají prostřednictvím různých příběhů, pohádek a filmů. Velkému množství zvířat je podle tradic připisována určitá symbolika – páv je pyšný, opice chytrá, liška mazaná, kočka mazlivá. Jejich vlastnosti a charakter jsou stejné jako ty lidské. Mnohé děti touží vlastnit své

zvíře a pečovat o něj, často si také vybíjí imaginární zvíře, které považují za kamaráda a komunikují s ním. Když se dítě setká se zvířetem, zaujme k němu určitý citově zabarvený postoj. Zvíře se pro dítě stává reálnou bytostí, která má charakter vlastní jeho druhu. To je důvod, proč děti někdy raději zvolí pro svou kresbu zvíře než člověka. Může se dokonce zdát, že tomu lze přičítat i jinou motivaci, tedy že dítě takovým způsobem nevědomě zakrývá nebo cenzuruje své citové problémy. Zvíře ve skutečnosti představuje samotné dítě a jeho vztahy k vnějšímu světu.

Nejčastěji dítě kreslí zvíře, které je mu nejbližší. Jedná se hlavně o zvířata domácí – kočky, psy ad. Toto může svědčit o dobrém přizpůsobení dítěte okolí. Avšak i navenek dobře adaptované dítě může zakrývat citové problémy (zejména agrese) tím, že nakreslí zvíře, které je sice na první pohled obyčejné, ale přesto o leccems vypovídá – pes kouše a štěká, kočka má vytažené dráčky. Je zřejmé, že zobrazení zvířete navenek spíše mazlivého může symbolizovat něhu a lásku, avšak pokud je zvíře v útočné pozici (cení zuby, vytahuje drápy) je třeba brát v potaz i tuto agresivní stránku. Není neobvyklé, že zobrazením domácího zvířete dítě vyjadřuje touhu být hýčkáno a mít normální rodinu.

Vyobrazení zvířete kromě možnosti odhalení potíží umožňuje také určit dominantní rys charakteru dítěte, zejména opakuje-li se ve spontánně vytvořených kresbách zdánlivě banální námět (Davido, 2001).

### **Zobrazení psa**

Když se řekne pes, lidé si často vybaví slovo věrnost, oddanost. Pes však bývá na vodítku a jeho samostatnost a nezávislost je tedy pouze relativní. Je možné s ním špatně zacházet, aniž by nám nějak odporoval, můžeme mu závidět pohlazení. Na psa tudíž můžeme pohlížet různými způsoby a jeho symbolický význam se stává nejednoznačným. Jak zmiňuji výše, námět domácího zvířete (pes nebo kočka) se často vyskytuje u malých dětí, jež se rády mazlí – po 10. roce věku tento námět naznačuje citové problémy (Davido, 2001).

### **Zobrazení divokých šelem**

Zvířata toužící po krvi – vlci, krokodýli, tygři apod. – obvykle vyjadřují obraz otce, kterého se dítě bojí. Jsou-li však umístěna proti postavě, dodávají na důležitosti. Přítomnost zvířat tohoto druhu svědčí o úzkostných stavech dítěte (Davido, 2001).

## **Zobrazení ptáků, ryb a fantastických bytostí**

Letící ptáci vyjadřují jistý stupeň mysticismu, ptáci v hnízdě představují domov, nebo naopak „ztracený ráj“ (H. Aubin). U dítěte na přelomu mladšího a staršího věku takový obrázek hnízda ukazuje na určitou formu citové nezralosti. Známým pořekadlem je: „cítit se jako ryba ve vodě“. Zobrazení ryb většinou znamená pohodu a štěstí. Stává se však, že dítě zobrazí rybu jako oběť na rybářově udici. Otázkou zůstává, kdo je rybář a kdo ryba? To lze však určit jedině podrobnějším vyšetřením.

Zvláštní místo v dětské kresbě zaujímají fantastické bytosti, v nichž se odráží úzkost. S neobvyklými zvířaty se můžeme setkávat u duševně nemocných dětí.

Při interpretaci dětské kresby nesmíme nikdy zapomínat, že obrázky zvířat mívají vyprávěcí charakter nebo se inspiroují filmem či knížkou. Záleží na opakování daného tématu. Pokud děti stále zobrazují ve svých dílkách zvířata, může to poukazovat na problémy v jejich vztazích s ostatními lidmi (Davido, 2001).

## **1.4 Specifika dětské kresby**

Stejně jako barvy a symbolika, tak i specifické znaky dětské kresby hrají význam při její diagnostice a rozpoznání výskytu případných poruch, odchylek od normy, týrání nebo sexuálního zneužívání.

### **1.4.1 Co dítě při kreslení vynechalo**

Při interpretaci kreseb je důležité brát v potaz jak pozitivní znaky (...) a příběhy, které dítě při kreslení vypráví, ale i znaky negativní, tedy to, co dítě nakreslit opomene, nebo část kresby, kterou vynechá.

Právě vynechané části bývají velmi příznačné. Důležité je vyčlenit ty případy vynechávek, u kterých dítě soustředí veškerou psychickou energii na nápad, kterým je zcela pohlceno, takže zapomene na to, co je podle nás zjevné, ale u něj už patří do oblasti nevědomí. Právě nevědomé vynechávky většinou poukazují na problémy dítěte.

Vynechané části v kresbách postav hovoří jasněji – postavy bez úst svědčí o neschopnosti komunikovat, může se za nimi skrývat něco, o čem se nemluví, nebo mluvit nesmí (Davido, 2001).

### **1.4.2 Transparentnost**

Transparentnost v kresbě spočívá v tom, že je znázorněn i vnitřek vyobrazeného objektu, ačkoli na obrázku by se měly vyskytovat pouze části vnější. Například nohy nakreslené tak,

že jsou vidět skrz šaty postavy, zobrazení domečku, kde vidíme nábytek. Transparentnost kresby je normální u dětí do 7 až 9 let. Někdy dokonce svědčí o velmi vyvinutém pozorovacím talentu. Přetrvává-li na kresbách dětí po 10. roku věku, lze uvažovat o retardaci duševního vývoje, poruchách afektivity a senzibility (Davido, 2001).

## 2 Děti předškolního a mladšího školního věku

Cílovou skupinou výzkumu byly děti mladšího školního věku. Jelikož však dva sourozenci byly v době zkoumání ve věku 6 a 7 let (mladší chlapec navštěvoval MŠ a úroveň rozumových schopností jeho starší sestry je v pásmu lehké mentální retardace), rozhodla jsem se v této kapitole popsat jak vývoj dítěte mladšího školního věku, tak i vývoj dítěte věku předškolního.

### 2.1 Předškolní věk

Za předškoláky považujeme děti od 3 do 6 let věku. Toto období můžeme vymezit nástupem dětí do mateřské školy, která má pro dítě zejména socializační význam. Prvotní socializace probíhá v rodině, kde je dítě závislé na rodičích a jejich péči. S nástupem do mateřské školy se dítě postupně osamostatňuje, musí se přizpůsobit režimu školky, podřídit se autoritě učitele. Navazuje vztahy s dalšími dětmi, učí se empatii a toleranci. Velký význam má také učení se sebeobslužným a pracovním návykům a pomalé uvědomování si vlastní identity.

Konec tohoto období je určen hlavně **nástupem dítěte do školy**. Charakteristickým znakem je postupné uvolňování vázanosti na rodinu a rozvoj aktivity, která dítěti umožňuje, aby se uplatnilo a prosadilo ve vrstevnické skupině. K postupnému získávání této nezávislosti přispívá osvojení norem chování, znalost obsahu jednotlivých životních rolí a přijatelná úroveň komunikace. Poznávací procesy se v tomto věku projevují zaměřeností na nejbližší svět a pravidla, která v něm platí. J. Piaget (1970) toto myšlení pojmenovává jako názorné, intuitivní. Myšlení je tedy stále ještě prelogické a egocentrické, vázané na subjektivní dojem a aktuální situaci, je útržkovité, nekoordinované a chybí mu komplexní přístup. Překonání této překážky je jedním z významných úkolů tohoto období a předpokladem pro nástup do školy (Vágnerová, 1999).

Typické znaky dětského myšlení a emočního prožívání se u předškoláka projevují v kresbě, vyprávění nebo ve hře. Děti prezentovaná realita je zjednodušená a srozumitelná. Takto dítě uspokojuje potřebu jednoznačnosti světa, který má požadovanou strukturu a platí v něm jasná pravidla. Tento svět je pro dítě bezpečný, lze se na něj spolehnout a dítě se v něm snadno orientuje.



*„Dětské fantazie beru vážně, jako vyjádření emocí. Protože lidé v okolí děti většinou neslyší, nechápou nebo nepřijímají jejich pocity, nerozumí jim ani dítě samo. Nepřijímá samo sebe. Musí se uchýlit k fantazijnímu světu a posléze ke lži (Oaklander, 2003, str. 21).*

Velký význam v období předškoláka hraje fantazie. Ta je také nezbytná pro citovou a rozumovou rovnováhu. Prostřednictvím fantazie dítě přizpůsobuje realitu svým potřebám a interpretuje ji bez ohledu na objektivní skutečnost. Fantazie má relaxační a emocionálně příznivý účinek. Projevuje se animismem, antropomorfismem a arteficialismem. Tato tendence je dalším z projevu poznávacího egocentrismu předškolních dětí (Vágnerová, 1999, str. 79).

## **2.2 Školní zralost, školní připravenost**

*„Znamení pak, hodí-li se již do obecné školy dítě, tato budou:*

- 1. Jestliže umí, což v mateřské škole uměti mělo.*
- 2. Jestliže se při něm pozornost k dotázkám i jakáž takáž k odpovědem důmyslnost spatřuje“ (Komenský, 2007, str. 89).*

Jelikož byli respondenty výzkumu i děti předškolního věku, který končí nástupem dítěte do školy, uvádíme v této kapitole několik informací o školní zralosti a školní připravenosti, které s tímto důležitým mezníkem života člověka úzce souvisí.

Pojmy školní zralost a školní připravenost v sobě zahrnují takovou fyzickou a psychickou úroveň dítěte, díky kterým je schopné se plně zapojit do života širší společnosti a do školní docházky. Dítě přitom musí splňovat celou řadu kritérií, aby obstálo v tomto důležitém mezníku života.

Čačka (1997) uvádí, že toto období je kromě kulturní úrovně rodiny ovlivněno také zvláštní formou uspokojování základních psychických potřeb v průběhu předškolního období, možnými vrozenými či zděděnými činiteli, nebo některými organickými vadami dítěte.

Mezi hlavní požadavky patří vyhraněná laterální ruka, přesnost motorické i senzomotorické koordinace a manuální zručnost, koordinace pohybu mluvidel, koncentrace pozornosti, dobré sluchové a zrakové vnímání. Všechny tyto aspekty jsou ovlivněny celkovou zralostí centrální nervové soustavy. Avšak rozvoj poznávacích procesů je závislý také na stimulaci zvnějšku. Dostatečné, ale ne podněty přesycené prostředí má velký podíl na získávání zkušeností a tím na celkovou úroveň rozumových schopností dítěte.

Další podmínkou bezproblémového zvládnutí školní docházky je schopnost uvažovat na úrovni konkrétních logických operací, opuštění od vlastních potřeb, egocentrismu, fantazie.

Dítě musí být připraveno také z hlediska emočního. Důležitá je schopnost empatie – schopnost vcítit se do pocitů druhých lidí, navazovat vztahy s ostatními dětmi a členy společnosti, schopnost adaptovat se na nové prostředí, režim školy, úroveň verbální komunikace, schopnost rozlišovat role a dle nich se náležitě chovat, schopnost respektovat standardní normy chování (Vágnerová, 1999).

Zatížení poznávacích funkcí během školní práce vyžaduje kontrolu přirozené emocionality a obrazotvornosti dítěte. To může být pro mnohé děti z počátku obtížné také proto, že jsou obdařeny vysokou tělesnou aktivitou a radostí z pohybu (Čačka, 1997).

*Školní zralost je jedním z předpokladů přijatelného zvládnutí role školáka. Jde především o určitou úroveň zralosti CNS, která se projevuje změnou celkové reaktivity dítěte, zvýšenou odolností k zátěži a schopností koncentrace pozornosti. Zrání ovlivňuje i rozvoj motoriky a senzomotorické koordinace, zrakového a sluchového vnímání. Školní úspěšnost závisí i na rozvoji poznávacích schopností, které ovlivňuje zrání i učení. Podmínkou přijatelné adaptace na školu je rovněž dosažení určité úrovně autoregulace. Pro zvládnutí nároku spojených s rolí školáka je významná i školní připravenost. Dítě musí dosáhnout přijatelné socializační úrovně, mělo by zvládnout určité role, umět přijatelným způsobem komunikovat, respektovat běžné normy chování. V socializačním procesu má největší význam rodina, jejíž hodnoty a normy dítě přejímá. V tomto směru je důležitý i obecný postoj ke vzdělání, který ovlivňuje motivaci dítěte ke školní práci (Vágnerová, 1999, s. 105, 109).*

### **2.3 Školní věk**

První významnou institucí (po mateřské škole), do které žák vstupuje je škola. Je důležitým místem pokračující socializace dítěte, které zde získává nové a rozdílné zkušenosti a rozvíjí své schopnosti a dovednosti v souladu s požadavky majoritní společnosti. Škola také předurčuje i budoucí sociální pozici každého žáka, protože úspěšnost ve škole představuje základ volby profese. Významným způsobem ovlivňuje sebehodnocení žáka, což může ovlivnit pozdější vnímání sebe sama. Nástup do školy můžeme chápat jako fázi v procesu odpoutávání se od rodiny, pomalé osamostatňování. Vliv rodiny je postupně nahrazován působením sociálních skupin (Vágnerová, 1999).

Vágnerová (1999) dělí školní věk na tři dílčí fáze:

1. **Raný školní věk** trvá od nástupu do školy, tj. přibližně od 6–7 let do 8–9 let.
2. **Střední školní věk** trvá od 8–9 let do 11–12 let, tj. do doby, kdy dítě přechází na 2. stupeň základní školy a začíná dospívat.
3. **Starší školní věk** navazuje na období středního školního věku a trvá do ukončení základní školy, to znamená přibližně do 15 let.

Oblast myšlení se u dětí školního věku zdokonaluje prostřednictvím konkrétních logických operací. Typickými projevy jsou decentrace, konzervace a reverzibilita.

Decentrace znamená odpoutání pozornosti ze zjevných nápadností a reálných jevů, které jsou pro dané dítě atraktivní. Dítě dovede posuzovat skutečnosti podle více hledisek, uvažovat o jejich vzájemných vztazích.

Změna této zaměřenosti souvisí i se schopností chápat, že objekty i situace se mohou měnit, ale zároveň mají určité trvalé znaky. Tento projev nazýváme **konzervace**. Dítě ví, že táž skutečnost může mít více různých podob (např. voda zmrazí a stane se z ní led. Uvědomuje si, že změna zjevných znaků neznamena změnu podstaty jevu.

Dalším znakem logického myšlení je **reverzibilita** tzn. pochopení vratnosti různých proměn. Školní dítě ví, že když zasáhneme do nějakého děje zvenčí, situace se změní. Uvědomuje si, že by opačný zásah znamenal návrat do původního stavu.

Prostřednictvím školní výuky se také rozvíjí **schopnost manipulovat s číselnými pojmy**. Užívání konkrétních logických operací ovlivňuje **chápaní času**. Dítě dovede řadit události, zahrnuje různé dny do celku svého osobního času. Ví, že existuje kalendář, že se pravidelně střídají roční doby, dny v týdnu atd. Učí se rozlišovat délku trvání nějakého dění, např. cesta do školy, učí se znát hodiny. Ví, že je čas nevratný a běží jedním směrem.

Školák opouští subjektivní egocentrický pohled na svět a zaujímá k němu objektivnější postoj. Již chápe, že nemusí být vše zaměřeno na jeho osobu a potřeby, ale že existují i ostatní lidé, kteří mají potřeby své, plní různé role a dle nich se chovají.

Langmeier (1991) označuje tuto etapu jako **období střízlivého realismu**. Myšlení školáka je konkrétní, vycházející z reálné zkušenosti. Dítě akceptuje realitu jako danost, kde nepředpokládá změnu a v této formě ji také dokáže snáze přijmout. Tento způsob myšlení používá v mnoha oblastech života např. při přijímání nových rolí, názorů na sebe sama, při školní práci.

K rozvoji logických operací dochází učením především v rámci školní výuky. Ta se zaměřuje na chápání souvislostí a vztahů, při kterém dochází k rozvoji logického uvažování, schopnost volit určitý způsob řešení problému a používat určitá pravidla, rozvíjí se strategie uvažování.

V souvislosti s mladším školním věkem zmiňují tři strategie učení:

- **učení pokusem a omylem**, které probíhá spontánně, tj. bez vedení jiné osoby. Jde o učení pomocí operantního podmínování, kdy si dítě zapamatuje správné řešení, na které samo přišlo (i když je objevilo náhodou).
- **logické odvození, usuzování na správné řešení na základě předchozí zkušenosti**  
Dítě vydedukuje určité řešení problému, který má podobný základ, jako měla již známá situace.
- **učení nápodobou**  
Dítě napodobuje řešení, které se osvědčilo jiným.

Dalším znakem období mladšího školního věku je **impulzivita**. Ta je závislá na typu temperamentu daného dítěte, jeho charakteristických vlastnostech, ale také na způsobu výchovy ze strany rodiny a vedení učitele. Impulzivita je znakem nezralosti a nezkušenosti, dítě ji však postupem času dokáže ovládat, protože poznává, že zbrklostí k správnému výsledku nedojde a bude špatně hodnoceno.

Nelze opomíjet ani rozvoj tzv. **metakognice**, schopnosti uvažovat o vlastním poznávání (myšlení). Metakognice využívá zpětnou vazbu, která je dítěti nápomocna při oceňování vlastních možností a v budoucnu při efektivnějším řešení problémů (Vágnerová, 1999).

### 3 Dítě a rodina

*„Rodinné ovzduší ochrany a lásky bez podmínek je klima nezdravější pro rozvoj dětské energie a aktivity“ (Smrčka, 1969, str. 9).*

Rodina je od počátku civilizace základní jednotkou lidského společenství. Poskytuje svým členům ochranu, bezpečí, zázemí, lásku, důvěru, pomoc a mnoho dalších aspektů důležitých pro život jedince. Již v prenatálním vývoji dítěte se rodina stará o zajištění optimálních podmínek pro příchod dítěte na svět. Nastávající rodiče přizpůsobují svůj způsob života tomu, aby se nový jedinec narodil do harmonického a vyhovujícího prostředí, které poskytne takové podmínky, aby vývoj jedince pokračoval co nejdárněji.

*„Tu rozumovou vzdálenost mezi dospělými a dítětem může překlenout jen láska, jednání z lásky a v lásce“ (Konečný in Smrčka, 1969, str. 87).*

Dle Kubicové a Semelové (In Šucha a spol., 2009) představuje každá rodina autentický a neopakovatelný systém, na kterém se spolupodílí dílčí elementy a procesy. Rodinné interakce, rodinná atmosféra, styl komunikace, či výchovy dětí je výslednicí mnoha funkcí, je sumou působení minulých i současných vlivů.

V naší společnosti se o porodu mluví jako o nejvýznamnější rodinné události a vyústění partnerského vztahu muže a ženy. Avšak další život rodiny, vzájemné vztahy mezi členy a jejich celková spokojenost už jsou mnohdy považovány za procesy, které vznikají samy, jsou zcela automatické, neměnné. Ve skutečnosti je tomu naopak. O rodinu jako celek, vzájemné vztahy mezi potomky a rodiči je třeba náležitě pečovat. Tato skutečnost je upravena i legislativně v Zákoně o rodině (viz zákon č. 94/1963 Sb. o rodině, ve znění pozdějších změn).

Bohužel se každodenně setkáváme se situacemi, kdy tomu tak není. Ať už se jedná o případy zanedbání péče, týrání, zneužívání, rozvodu manželství, neuspořádaných rodinných poměrů nebo tíživé ekonomické situace, většinou bývají obětmi právě děti. V takovýchto případech můžeme hovořit o poruchách rodiny.

## 3.1 Poruchy rodiny

Poruchou rodiny se rozumí:

- situace, kdy rodina v různé míře neplní základní požadavky a úkoly dané společenskou normou
- selhání některého člena nebo členů, které se projevuje v nedostatečném plnění nebo neplnění některých nebo všech základních funkcí (a)

Dle Dunovského (1986) rozlišujeme tyto poruchy rodiny:

### 3.1.1 Porucha biologicko-reprodukční funkce

O této poruše hovoříme tehdy, když se v rodině z nejrůznějších důvodů děti nerodí vůbec, nebo se rodí děti poškozené. V prvním případě se jedná o to, že manželé buď nechtějí, nebo nemohou mít děti. V tom druhém se rodí děti s různým typem a rozsahem postižení.

Tato funkce má přímý vztah k ekonomicko-zabezpečovací funkci. S počtem dětí v rodině se mění standart této funkce a také dochází k proměně společenských nároků na jejich výchovu.

### 3.1.2 Porucha ekonomicko-zabezpečovací funkce

Selhání této funkce pramení ze skutečnosti, že se rodiče nemohou nebo nechtějí zapojit do výrobního procesu společnosti a zabezpečit tak pro sebe a pro svou rodinu dostatek prostředků k životu. K této neschopnosti dochází z různých příčin (mentální retardace rodičů, alkoholismus, nemoc, invalidita, nedostatečné vzdělání). Je zde patrná závislost rodiny a jejího života na společnosti. Kromě materiální stránky se ekonomicko-zabezpečovací funkce týká i oblasti sociální s jejími psychologickými, právními a dalšími aspekty, které se váží na emocionální funkci rodiny

### 3.1.3 Porucha emocionální funkce

Porucha této funkce zasahuje všechny ostatní sféry života uvnitř rodiny i v jejím vztahu ke společnosti. Požadavky na osobní a charakterové vlastnosti rodičů rostou. Za samozřejmou je pokládána sociální zralost, zodpovědnost a připravenost jedince mít děti. Se vzrůstajícím počtem nároků, které společnost po jedinci vyžaduje však splnění všech těchto požadavků těžce dosažitelné. Porucha emocionality ohrožuje především klidnou, vyrovnanou rodinnou atmosféru, což má velký vliv hlavně na děti. Dochází k rozvatům rodiny, rozvodům, týrání a zneužívání. Dítě ztrácí citové zázemí, pocit bezpečnosti a jistoty, což ho poznamenává na celý život.

### 3.1.4 Porucha socializačně-výchovné funkce

Jeví se ze všech funkcí jako nejdůležitější. Vychází z těchto skutečností:

Rodiče se nemohou o děti starat – příčinami mohou být přírodní podmínky a situace (katastrofy, znečištění prostředí), války, hladomory, epidemie, nezaměstnanost, poruchy rodinného systému, smrt rodiče, onemocnění.

Rodiče se nedovedou o děti starat – příčiny pramení z poruch rodinného systému a z jedinců samých (nezralost, nízký věk, neschopnost vyrovnat se se zvláštními situacemi, neschopnost přijmout normy společnosti).

Rodiče se nechtějí o děti starat – příčinami jsou poruchy osobnosti rodičů (maladaptace, psychopatie).

*V popředí je celá řada situací, kdy rodiče neposkytují náležitou péči dětem, zanedbávají je či je opouštějí. Dávají přednost v hierarchii svého hodnotového systému jiným hodnotám než dětem. Rodiče zde selhávají v samé podstatě svého vztahu k dítěti – a ovšem též k sobě navzájem a tím také ke společnosti, jejím normám a hodnotám. Problém bezprostředně souvisí s vyžíváním osobnosti rodičů a s jejich narušeným vlastním socializačním procesem. Tím se nezájem rodičů o děti dostává do širších společenských souvislostí a generačních vztahů (Dunovský, 1986, str. 20).*

## **4 Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc**

Dle § 42 odst. 1 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc poskytují ochranu a pomoc dítěti, které se ocitlo bez jakékoliv péče nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy anebo ocitlo-li se dítě bez péče přiměřené jeho věku (§ 15), jde-li o dítě tělesně nebo duševně týrané nebo zneužívané anebo o dítě, které se ocitlo v prostředí nebo situaci, kdy jsou závažným způsobem ohrožena jeho základní práva. Ochrana a pomoc takovému dítěti spočívá v uspokojování základních životních potřeb, včetně ubytování, v zajištění zdravotních služeb a v psychologické a jiné obdobné nutné péči.

Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc nespádají pod žádný rezort a nevztahuje se na ně zákon o výkonu ústavní výchovy. Financování je řešeno ze systému dávek státní sociální podpory (b).

Mezi tyto zařízení patří různé obecně prospěšné společnosti, příspěvkové organizace, dětská centra a Fond ohrožených dětí, jehož projektem je Klokánek. Toto zařízení bylo místem realizace praktické části práce.

### **4.1 Klokánek**

Klokánek je zařízení poskytující okamžitou pomoc ohroženým dětem. Většina přijatých dětí má stejnou anamnézu jako děti přijímané do ústavní výchovy – zanedbávání, domácí násilí, neschopnost zajistit řádnou péči, týrání, zneužívání, bytové důvody, a někdy i hospitalizace osamělého rodiče či svěřením dítěte za účelem zajištění náhradní rodinné péče.

Jeho cílem je nabídnout dětem namísto ústavní výchovy přechodnou rodinnou péči na dobu, dokud se nemohou vrátit zpět do své rodiny, nebo dokud pro ně není nalezena trvalá náhradní rodinná péče (osvojení, pěstounská péče, svěřením do výchovy třetí osoby).

#### **4.1.1 Klokánek jako zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc**

Klokánky mají pověření Ministerstva práce a sociálních věcí jako zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, proto mohou přijímat děti na základě žádosti rodičů, soudního rozhodnutí (předběžné opatření nebo rozsudek), žádosti orgánu sociálně-právní ochrany dětí i na základě žádosti samotného dítěte či osoby, která malé dítě nalezne opuštěné nebo v jiné krizové situaci. Zlepší-li se podmínky v rodině, lze pobyt rychle ukončit a dítě vrátit domů.



Podle § 46 odst. 2 zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, má rodinná péče v zařízeních pro děti vyžadující okamžitou pomoc přednost před ústavní výchovou.

- Provoz Klokánků je nepřetržitý, proto mohou kdykoli přijmout i novorozence, jejichž matky tají těhotenství a porodí mimo zdravotnické zařízení,
- děti lze přijímat i na základě jejich vlastní žádosti a poskytovat jim péči i proti vůli rodičů až do té doby, než soud rozhodne o předběžném opatření. Je tak možno zajistit rychlou pomoc dětem na útěku z rodiny,
- výhodou oproti ústavní výchově je, že Klokánky mohou přijímat sourozence bez ohledu na věk, takže nedochází k další traumatizaci jejich rozdělením do různých zařízení podle věku, jako tomu bývá v případech umístění do jiných specializovaných zařízení,
- průměrná doba pobytu dětí v Klokánku je půl roku. Dle konkrétní situace se pak děti vrací k rodičům, přecházejí do trvalé náhradní péče, nebo končí svůj pobyt v Klokánku dosažením zletilosti či umístěním do jiného zařízení (nemocnice, psychiatrie nebo ústavní výchova),
- přechodná rodinná péče s častých střídáním dětí je značně náročná, vychází se z principu, že jedna osoba pečuje v samostatných bytech maximálně o tři až čtyři děti. Vysoké nároky jsou kladeny na osobnost „klokaních“ tet a strýců. Ti musejí podstoupit psychologické vyšetření. Pro péči ve vlastních bytech je požadováno kromě vhodných bytových podmínek, i zkušenosti s výchovou dětí. Důležitá je také osobní znalost zájemců, o jejichž schopnostech se pracovníci FOD dozvídají buď na poradensko-relaxačních pobytech pro náhradní rodiny, nebo při péči o děti v týdenním střídavém cyklu v domech, kde je zajištěna přítomnost sociálních pracovníků a psychologa, případně i pediatra,
- tato zařízení lze provozovat jako rodinnou péči, a to buď přímo v rodinách zaměstnanců provozovatele, nebo v objektech se služebními byty na bázi nepřetržité týdenní střídavé péči dvou stabilních „tet“ po všech stránkách tak jako v rodině. (c)

#### **4.1.2 Režim v Klokánku**

V Klokánku je poskytována rodinná péče. V kompletně zařízeném bytě se střídavě po jednom týdnu starají dvě „tety“ o čtyři až pět dětí. Tímto se pro děti stávají určitým pocitem jistoty jenom dvě „tety“, které považují za „své“. „Teta“ se jim věnuje jako v běžné rodině. Vaří, pere, uklízí, vodí je do školky, komunikuje se školou, chodí k lékaři, ale hlavně (díky počtu

děti) se jim může plně věnovat a dávat jim dostatek lásky a citu, čehož se mnohdy některým dětem nedostávalo. Tímto jim vytváří velmi podnětné a harmonické prostředí. Pokud se jedná o děti umístěné ze sociálních důvodů, ne jenom pracovníci FOD – pobočky (práce v terénu) a další, jsou nápomocni rodině tak, aby se poměry v rodině upravily a děti se mohly vrátit zpět.

V Klokánku pracuje deset stálých tet, jeden strýc a dvě tzv. denní. Ty docházejí na osmihodinové směny a pomáhají stálým tetám s provozem domácnosti, nákupy, doprovodem dětí do škol či na lékařská vyšetření.

V zařízení dále pracují dvě sociální pracovníce, psycholožka, zdravotní supervizorka a správce. (d)

## **PRAKTICKÁ ČÁST**

# Úvod

*„ Kdyby ti někdo z rodiny připomínal motýla, protože pořád někde poletuje, šlo by to tak i nakreslit? Nebo ti možná někdo připomíná kruh, protože je pořád někde kolem tebe. Začni tím členem, u kterého budeš hned vědět. Kdyby ti to nešlo dál, zavři oči a vrať se k sobě dovnitř. Můžeš kreslit tvary, barevné skvrny, věci, zvířata a cokoli dalšího, co tě napadne“ (Oaklander, 2003, str. 33).*

Tato část práce je věnována výzkumu kreseb dětí z Fondu ohrožených dětí Klokánek.

Je členěna na 5 kapitol. První kapitola je zaměřena stanovení cílů práce a výzkumných předpokladů. V druhé kapitole je popsána metodika výzkumu -kresba lidské postavy, kresba začarované rodiny a kazuistika. Popisu sledovaného vzorku se věnuje kapitola třetí. Kapitola čtvrtá popisuje postup při sběru dat. V páté kapitole je vyhodnocení zjištěných dat. Po páté kapitole následuje diskuse.

## 1 Cíle práce

Mým hlavním cíle práce bylo zjistit, zda jsou kresby dětí ovlivňovány jejich neutěšenými rodinnými situacemi a zda se tyto problémy do kresby nějak promítají. Právě proto jsem si jako cílovou skupinu svého výzkumu zvolila děti, které jsou umístěny v projektu Fondu ohrožených dětí Klokánek. Všimla jsem si také toho, jak děti při kreslení postupují, zda okamžitě vědí co kreslit, nebo nad svou kresbou musejí přemýšlet. Vzhledem k tomu, že jsem si jako metody práce zvolila test kresby lidské postavy a test kresby začarované rodiny, všimla jsem si také, jestli se kresby lidské postavy odchylují od normy, respektive zda zobrazení lidské postavy odpovídá mentálnímu a skutečnému věku dítěte, nebo zda se v něm nevyskytují určité prvky, které by mohly poukazovat na případné zanedbávání, týrání či zneužívání dítěte. U kreseb začarované rodiny jsem kromě průběhu vzniku kreseb sledovala také tloušťku čáry, volbu barev a zejména volbu jednotlivých zvířat, která mají určitou symboliku a mohla by vyjadřovat již zmiňované týrání či zneužívání ad. Výzkumnými předpoklady bylo, že vyobrazení kreseb lidské postavy nebude odpovídat chronologickému věku dětí. V kresbách začarované rodiny se jednalo o předpoklad, že se do kreseb promítne duševní stav dětí a to zejména negativně, v důsledku toho, jakými útrapami si děti prošly.

## **2 Metodika výzkumu**

Praktická část práce je zaměřena na kresbu lidské postavy, kresbu začarované rodiny a kazuistiky dětí z cílové skupiny. Kresby jsou hodnoceny z hlediska formální a obsahové stránky. Vyhodnocení je provedeno kvalitativně – kresba lidské postavy dle testu Šturmy, Vágnerové (1982). Kresba začarované rodiny je hodnocena spíše dle osobního názoru a informací získaných z jednotlivých kazuistik.

### **2.1 Kresba lidské postavy**

První test kresby lidské postavy vytvořila v roce 1926 F. Goodenoughová. Vycházela přitom z předpokladu zákonitého vývoje dětské kresby. Tento test byl téměř o čtyřicet let později rozšířen a revidován D. B. Harrisem a vyšel pod názvem Goodenough-Harris Drawing Test. K úpravě a standardizaci testu pro českou populaci došlo v roce 1982 Šturmou, Vágnerovou, (Vágnerová, 2009).

Test hodnotí kresbu pouze podle představy tzn. že dítě nemá žádnou předlohu a zpracování je závislé pouze na něm samotném. K testování nejsou potřeba žádné zvláštní specifické pomůcky. Dítě používá jen tužku a papír formátu A4.

Test může být zadáván individuálně i skupinově, jednotlivec dostane instrukci: „Chtěl bych, abys mi na tento papír nakreslil obrázek pána. Nakresli obrázek tak, jak to nejlépe dovedeš. Máš na to dost času, pracuj, jak nejlépe umíš“. Je nutné dodržet přesnou instrukci, aby nedošlo ke zkreslení podoby kresby. Zkouška není nijak časově omezena, avšak pokud je časový interval potřebný k vypracování úkolu extrémní, je třeba si toto poznamenat. Čas potřebný k testování, průběh kreslení, chování dítěte a další neobvyklé projevy v průběhu testování je třeba sledovat a zaznamenat, protože mohou mít vliv na vyhodnocení kresby. Po dokončení kresby následuje doptávání. Necháme dítě, aby se samo vyjádřilo k obrázku. Co je na něm důležité, proč nakreslilo, to co nakreslilo ad. (Vágnerová, 2009).

### **2.2 Kresba začarované rodiny**

Kresba začarované rodiny podněcuje symbolické zpracování prožitků a postojů k vlastní rodině. „Začarování“ postav do zvířat je symbolické, přičemž význam proměn je zašifrovaný a dítě si to nemusí uvědomovat. Takto reaguje na skutečnost a sděluje informace, které by jinak vyjádřit nedovedlo nebo nechtělo (např. může být pro dítě obtížné sdělit, že se určité osoby bojí). Na vědomé úrovni obvykle převládá pozitivní složka postoje a negativní emoce

dítě potlačí. Symbolickým způsobem lze tento postoj vyjádřit bez problémů. Tato osoba může být zobrazena např. jako medvěd a dítě jako králík. Individuálně specifický způsob zpracování kresby může být zkreslen a ovlivňován působením médií, popularitou různých zvířat, komiksových postav apod. (Vágnerová, 2009).

Petersen, Hardin (2002) uvádějí, že většina malých dětí kreslí obrázky členů rodiny, kteří stojí v řadě a dívají se dopředu. Jejich důležitost je vyjádřena velikostí. Velikost jednotlivých postav také znázorňuje množství moci, kterou osoba disponuje a důležitost, kterou dítě osobě přikládá. Popularitu symbolicky vyjadřuje blízkost k autorovi obrázku nebo podobné oblečení. Naopak odmítnutí může být vyjádřeno tak, že je daná osoba vykázána do rohu nebo na kraj papíru, či úplně vynechána.

Tak jako u kresby lidské postavy není potřeba k tomuto testu žádných speciálních pomůcek. Dítě kreslí tužkou na papír formátu A4. Instrukce zní: „ Představ si, že přijde kouzelník a začaruje každého člena rodiny do nějakého zvířete. Nakresli členy své rodiny jako zvířata (kterým jsou podobní vzhledově, povahově, nějak se chovají).“ Instrukci můžeme převzít od Matějčka (Matějček, Strohbachová, 1982), nebo ji upravit tak, aby vyhovovala věku, resp. vývojové úrovni testovaného dítěte. Formulace instrukce je závislá na naší zkušenosti a na úrovni dětí, s nimiž budeme pracovat. Je však nutné zachovat obecný pokyn, protože konkrétnějším návodem bychom nechtěně mohli ovlivnit podobu kresby. V průběhu kreslení dítě pozorujeme, všímáme si postupu práce, pořadí kreslených osob, jejich velikostí. Sledujeme psychický stav dítěte, všímáme si neobvyklých projevů – nejistoty, vzteku, úzkosti, radosti, protože nám mohou pomoci při vyhodnocování kresby. Po dokončení kresby se dítěte doptáváme kdo je na obrázku, proč je osoba začarovaná do tohoto zvířete, zda by dítě chtělo kresbu ještě nějak doplnit atd. Je také užitečné nechat dítě vyprávět, co tato osoba obvykle dělá, jaká je apod. Důležité je zjistit, zda dítě původně nemělo jiný úmysl a nevzdalo se ho např. z formálních důvodů (např. chtělo nakreslit tatínka jako koně, ale protože to neumí, zvolilo si medvídka (kterého nakreslit umí) (Vágnerová, 2009).

Po závěrečném dotazování projevíme zájem a oceníme nápady dítěte.

Symbolické zobrazení zvířat můžeme hodnotit na základě různých předpokládaných vlastností a vztahů:

- psychické vlastnosti a projevy chování – např. bratr je líný, tak bude prase, babička je pilná, tak bude včela.
- vnější viditelné znaky – např. tatínek je velký, tak ho nakreslím jako medvěda

- vztah tohoto člověk k dítěti, resp. vztah s tímto člověkem – např. babička nás hlídá, bude pes

*Při interpretaci je nutné respektovat aktuální sociokulturní význam jednotlivých symbolů, např. zvířecích. Ten se může v průběhu času měnit, např. pod vlivem médií. Kromě toho se ukázalo, že způsob zobrazení jednotlivých členů rodiny je vývojově podmíněn. Děti své preference mění v závislosti na rozvoji svých kognitivních schopností i úrovni emoční zralosti. Např. chlapci mladšího školního věku zobrazují otce obvykle jako koně, lva, ptáka a lva, zatímco starší chlapci jej nejčastěji prezentují jako lva nebo slona. U dívek dochází k obdobnému posunu, v mladším školním věku je otec nejčastěji zobrazen jako pes, zatímco u starších dívek je častěji nakreslen jako slon nebo medvěd. Zajímavý a ilustrativní je posun v preferovaných symbolech, použitých pro sourozence. Mladší chlapci svoje sourozence kreslí obvykle jako kočku, zajíce, králíka či slona, zatímco starší chlapci používají nejčastěji symbol prasete (Vágnerová, 1996). Při interpretaci výsledků je třeba věnovat pozornost vysvětlení dítěte, proč zobrazilo určitého člena rodiny právě takovým způsobem (Vágnerová, 2009, s. 309).*

## **2.3 Kazuistika**

Kazuistika neboli případová studie je známa již od antických počátků naší kultury. Nejprve byla spjata s filozofickým, teologickým a právním výkladem obecných morálních zákonů. V současné době však nachází uplatnění v mnoha dalších disciplínách jako jsou medicína, pedagogika, sociologie a psychologie a slouží k popisu individuálních případů.

Mezi první odborníky, kteří kazuistiku použili při své práci patřil např. Charles Darwin, který sledoval vývoj svého syna a započal tak vědecké studium vývoje novorozenců a dětí. Dále bychom mohli jmenovat Jeana Piageta a Václava Příhodu.

Kazuistika patří mezi neexperimentální metody. Je to systematické zkoumání jednotlivce prostřednictvím pozorování a rozhovoru, které umožňuje podrobné poznávání chování, vývoje a rozvoje jeho osobnosti. Získané poznatky však nelze generalizovat (Musilová, 2003).

### **3 Popis sledovaného vzorku**

Cílovou skupinou jsou děti ve věku od 6,8 do 12 let z Fondu ohrožených dětí projektu Klokánek. Do této instituce byly přijaty z mnoha důvodů. Ať už se jednalo o zanedbání péče, týrání nebo nemožnost rodičů se o ně postarat, vždy tyto situace ovlivnily jejich životy. Doba pobytu těchto dětí v Klokánku je různá. Některé děti zde zůstávají do dovršení dospělosti, některé rok, některé pár měsíců. Nejdelší doba pobytu dětí z cílové skupiny byla při sběru dat 2 roky a 7 měsíců, nejkratší doba 10 měsíců. Jeden chlapec navštěvoval mateřskou školu, ostatní děti základní školu v místě Klokánku nebo v blízkém městě, anebo základní školu speciální v tomtéž městě. V Klokánku mají pravidelný režim a své povinnosti, které musejí plnit (domácí práce). Děti mají spoustu zálib a některé navštěvují zájmové kroužky.

Ve volném čase se věnují ostatním aktivitám, o prázdninách jezdí na tábory. Pokud je situace příznivá, rodiče a další příbuzní mohou děti po domluvě s pracovníky Klokánku navštěvovat. Některé děti tráví s rodinou i svátky a prázdniny. Jejich život je, až na pobyt v Klokánku, srovnatelný se životem dětí, které žijí se svými rodiči.

Cílovou skupinou výzkumu byly tyto děti: Matěj (7let), Honza (11,5 let), sourozenci Nikola (12 let) a Dominik (10 let), Sandra (8 let) a Roman (6,8let).

### **4 Postup při sběru dat**

Jak už bylo několikrát zmíněno, jako cílovou skupinu pro výzkum jsem zvolila děti z Klokánku. V listopadu 2011 jsem prostřednictvím emailu kontaktovala zařízení s žádostí o provedení výzkumu v této instituci. Odpověděla mi sociální pracovnice a poukázala na moji žádost vedoucí zařízení. Jelikož se mi nedostávalo odpovědi, poslala jsem další email s vysvětlením. Zhruba za 14 dní mi vedoucí na email odpověděla a uvedla mnou požadované informace. Další emailový kontakt proběhl na konci března 2012, kde jsme se s vedoucí zařízení domluvili na schůzce. Na tuto schůzku jsem se dostavila, avšak vedoucí na mě pravděpodobně zapoměla a nebyla v uvedené datum v Klokánku přítomna. Prostřednictvím audiozvonku u vstupních dveří se mi ozvala zástupkyně vedoucí, které jsem vysvětlila danou situaci. Tato sociální pracovnice se mi za nedorozumění omluvila a další spolupráce již probíhala s ní. Pracovnice mi ochotně vysvětlila úlohu Klokánku, chod a režim jeho fungování. Domluvili jsme se spolu na další schůzce, která proběhla až v dubnu. Byla jsem seznámena s první tetou a dětmi, které byly zrovna doma. Na příštím setkání jsem se seznámila s tetou s druhého bytu. Na dalších schůzkách jsem se už pak domlouvala pouze s tetami a uskutečnění schůzek jsme si potvrzovali telefonicky. Průběh schůzek jsme



přizpůsobovali hlavně dennímu režimu dětí, většinou byly některé děti doma, na ostatní jsem čekala, až se vrátí ze školy. Kresby dětí vznikaly v průběhu 4 návštěv Klokánku v době od poloviny dubna 2012 do začátku května 2012. Zadávala jsem je dětem ze dvou bytů, spolu s dětmi, které mi kresby poskytly, s nimi bydlely na bytě vždy ještě další tři děti. Proto někdy docházelo k narušení plynulosti kreslení u zkoumaných dětí. Ostatní děti měly při mé návštěvě různé dotazy, hrály si nebo plnily své povinnosti (domácí úkoly, domácí práce).

Nejprve jsem dětem zadala nakreslit kresbu lidské postavy, poté začarované rodiny. Některé děti toto odmítly (nevěděly jak postavu nakreslit), kreslily napřed rodinu, poté postavu. V některých případech nakreslily jednu kresbu na jedné schůzce, druhou kresbu na schůzce další.

Dětem jsem vždy zadala pokyn – Nakresli lidskou postavu tak, jak nejlíp to umíš. Některé děti chtěly, abych jim zadání upřesnila. Pomohla jsem jim tedy přesnějším vysvětlením úkolu, Pro kresbu začarované rodiny ode mě dostaly pokyn – Představ si, že do vaší rodiny přijde kouzelník a začaruje všechny členy rodiny do zvířat. Nakresli členy své rodiny jako zvířata. Některé děti požadovaly přesnější vysvětlení – členy své nebo jaké rodiny, které členy rodiny, jak je mají nakreslit, podle čeho atd. Moje odpověď zněla, ať nakreslí svoji rodinu, tak jak si ji představují. Členy podle zvířat např. jako jaká zvířata si je představují, co jim připomínají. avšak takovým způsobem, abych neovlivnila konečnou podobu kresby. Zobrazení jednotlivých zvířat v kresbách začarované rodiny mohla být ovlivněna prosbou dětí, abych jim sama na památku nakreslila nějaká zvířata (viz jednotlivé kazuistiky a kresby).

Během vytváření všech kreseb jsem byla přítomna a sledovala, jak jednotlivé kresby vznikají. Byla jsem svědkem ovlivňování a narušování pozornosti dětí, končící však úspěšným dokončením kreseb.

Všechny děti měly pro kreslení stejné podmínky a pomůcky – pastelky, tužky, guma, papír – tety mi vždy pomohly se zajištěním optimálních podmínek - uklizení stolu, na kterém budou děti kreslit, zajištění klidné ničím nerušené atmosféry, aby se mohly na kresbu soustředit.

## 5 Vyhodnocení zjištěných dat

Kresby lidské postavy byly vyhodnocovány dle Šturmy, Vágnerové (1982). Test kresby postavy má 35 položek. 15 položek připadá na obsahovou část kresby a 20 položek na část formální. Kresby postavy byly vyhodnoceny za předpokladu, že kresby dětí nebudou odpovídat jejich chronologickému věku.

Použitím testu kresby postavy dle Šturmy, Vágnerové (1982) se zabývala Vinklerová (in Kucharská, Májová, 2005), která (kromě dalších změn) navrhla omezit počet položek na 30. Vinklerová sloučila některé rozšířené položky (např. Vlasy, Oděv), jelikož v rozšířené verzi prodlužují vyhodnocení testu a se vzrůstajícím věkem dětí, klesá počet udělených bodů. Děti postupem času ztrácejí motivaci ke kresbě a i dobře zvládnuté kresby ztrácí body do celkového vyhodnocení.

Vyhodnocení kreseb začarované rodiny proběhlo na základě specifických zobrazení rodin a s ohledem na kazuistiky, které popisují životní příběhy jednotlivých dětí. Předpokládali jsme, že se neutěšené životní situace do těchto kreseb zejména negativně promítnou.

## 5.1 Kazuistika č. 1

### Matěj, 7 let

Do Fondu ohrožených dětí Klokánek byl přijat v březnu 2011.

Důvodem k tomu byla skutečnost, že se jeho rodina stali bezdomovci (z důvodu neplacení nájmu) – pracovnice Orgánu sociálně-právní ochrany dětí (dále jen OSPOD) Matěje našla v polorozestavěném domě a rodičům ho odebrala. Asi týden se o něj starala jeho starší dospělá sestra (22 let). Bylo však zjištěno, že ta Matějovi nemůže poskytnout plnohodnotnou péči z důvodu práce v zahraničí, a tak byl umístěn do Klokánka. Matějovi rodiče jsou navíc závislí na alkoholu. Matěj je jejich jediné společné dítě (rodiče mají již dospělé děti z předchozích vztahů), v rodině je nejmladší. Rodiče o Matěje jeví zájem, mají možnost jej v Klokánku navštěvovat, vozí mu dárky. V případě, že nemohou přijet, svoji nepřítomnost vždy předem telefonicky omlouvají. V poslední době se interval mezi jednotlivými návštěvami prodloužil na 3 až 4 měsíce, což Matěje velmi trápí. Je na rodičích velmi citově závislý, má je rád. Celou situaci citlivě vnímá – rodiče se mu svěřovali s jejich problémy (problémy s penězi, bydlením). Na to Matěj reaguje psychosomatickými problémy – zvrací, bolí ho břicho. Matka mu neustále slibuje, že se vrátí k nim domů, i když si uvědomuje, že nemají pro chlapce dostatečné zázemí. Otec má Matěje velmi rád, naučil ho spoustu věcí, chodil s ním do přírody, ale nehodlá se vzdát ženy, která se stala jako první závislou na alkoholu. OSPOD podal návrh na umístění Matěje do náhradní rodinné péče za účasti rodičů. Po přijetí Matěje do Klokánka o něj začali jevit větší zájem teta (sestra otce) a strýc, kteří si ho berou na víkendy, a Matěj se u nich cítí dobře. Dospělá sestra s ním občas jezdí na výlety.

Matěj chodí do první třídy základní školy, kde má výborný prospěch. Je velmi bystrý a navštěvuje kroužek fotbalu.

## Kresba postavy (Matěj)



Matěj (7,9 let), kresba postavy

Matěj nakreslil fotbalistu Messyho, protože miluje fotbal a také ho sám hraje. Je zvláštní, že Matěj nenakreslil postavě nohy, i když se jedná o fotbalistu (který je potřebuje pro svou práci).

### Vyhodnocení

obsahová část	////////// 10	6 stenů
formální část	//////// 8	4 steny
hrubý skór		18
celkový sten		4,5

Vyhodnocení Matějovy kresby dosahuje průměrných hodnot. I když jsou na kresbě nedostatečně zobrazeny ruce a nohy chybí úplně, celkové hodnocení to nijak zvlášť nesnížilo. Matěj navštěvuje základní školu, kde má výborný prospěch. V tomto případě tedy mentální věk odpovídá věku chronologickému.

## Kresba začarované rodiny (Matěj)



Matěj (7 let), kresba začarované rodiny

Jako první osobu nakreslil Matěj otce v podobě dinosaura, je však možné, že se ve vyobrazení dinosaura snažil napodobit Honzu, který ho nakreslil jako první. Matěj však zdůvodnil vyobrazení dinosaura tatínkovou oblibou masa. Druhou osobou je máma v podobě žirafy, důvodem bylo, že maminka má ráda barvy a fleky (možná ovlivněno přáním Matěje, abych mu nakreslila na památku žirafu). Poslední osobou je sám Matěj v podobě motýla, protože je rád venku a běhá (poletuje). Další členy rodiny – sestru Míšu odmítl Matěj nakreslit. Je možné, že ji Matěj za sestru nepovažuje (sestra má 22 let, nemají společné oba rodiče).

## 5.2 Kazuistika č. 2

### Honza (11,5 let)

Do Klokánku byl přijat v červnu 2011 z důvodu podezření na fyzické týrání ze strany otce. V domě také byly shledány špatné hygienické podmínky, nepřítomnost toalety atd.

Honzík je prostřední ze tří sourozenců – má 14letou sestru Martinu a 5letého bratra Michala. Všichni sourozenci jsou momentálně umístěni v Klokánku. Honzík bydlí v bytě společně s bratrem Míšou a dalšími třemi dětmi. Sestra je v bytě jiném. Sestra i Honzík dříve navštěvovali základní školu v Hněvotíně, kde byli do třídy integrováni z důvodu lehké mentální retardace. Nyní Honzík navštěvuje jinou speciální školu. Všichni sourozenci mají problémy s verbálním projevem (Honzík trpí mnohočetnou dyslalií), chodí tedy na logopedii, což jim velmi pomáhá. Honzík je upřímný, výtvarně nadaný, ze sourozenců nejcitlivější a nejzranitelnější. Velmi špatně snáší změnu – problémy s pomočováním.

Po odebrání dětí se rodiče začali snažit, spravili dům, kde má každé dítě svůj pokoj. Dělají vše pro to, aby jim děti byly vráceny do péče. Berou si děti jednou za dva týdny, úskalím však je, že matka při telefonních hovorech mluví pouze s nejstarší dcerou, matka upřednostňuje sestru i bratra před Honzíkem samotným, což Honzík špatně snáší. Navíc se může cítit upozaděn i v Klokánku, jelikož sdílí byt s dalšími dětmi, kterým teta věnuje více pozornosti. Všichni tři sourozenci trpí citovou deprivací. Při návštěvách se na každého příchozího věší a objímají jej, jsou vděční za každý bližší fyzický kontakt, pochvalu, pohlázení.

OSPOD podal návrh na umístění dětí do SOS vesničky, Klokánek nesouhlasí.

### Kresba postavy (Honza)



Honza (11,5 let), kresba postavy

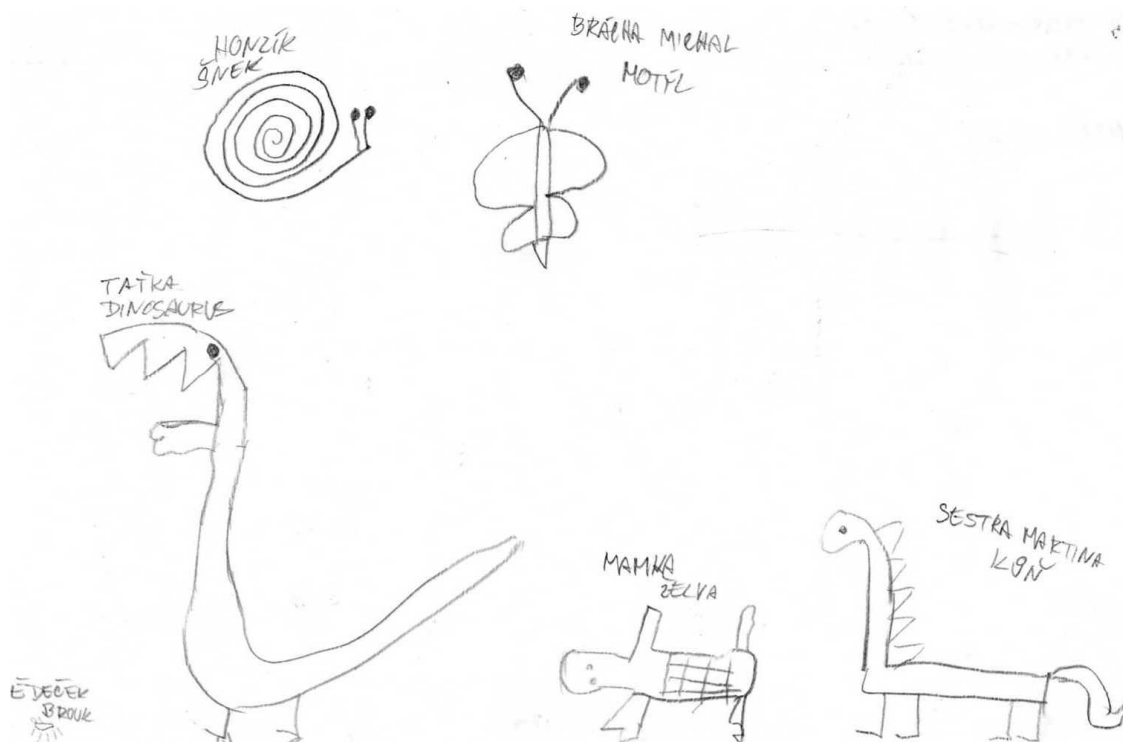
Honzík nakreslil kresbu ženské postavy, což by mohlo poukazovat na nepřijetí identity mužského pohlaví. Avšak je třeba brát v potaz, že vyobrazená žena je teta Lída, kterou má Honzík velmi rád a je pro něj důležitou osobou.

### Vyhodnocení

obsahová část	////////// 11	5 stenů
formální část	////////// 12	3 steny
hrubý skór		23
celkový sten		4

Stenové hodnoty Honzíkovy kresby dosáhly průměrných až lehce podprůměrných hodnot. Honzík navštěvuje základní školu speciální z důvodu lehké mentální retardace. Mentální věk tudíž neodpovídá věku chronologickému.

### Kresba začarované rodiny (Honza)



Honza (11,5 let), kresba začarované rodiny

Jako první osobu nakreslil Honzík otce v podobě dinosaura, prý aby mohl jíst maso (je však možné, že důvodem k tomu bylo fyzické týrání Honzíkova – dinosaurus je na obrázku největší,

cení ostré zuby). Mohlo to však také být ovlivněno prosbou Honzíka, abych mu nakreslila na památku krokodýla (podobné tělesné znaky jako dinosaurus). Druhou osobou je matka v podobě želvy, protože má ráda vodu. Další osobou je sestra Martina v podobě koně, protože má ráda koně, čtvrtou osobou je bratr Michal jako motýl, protože všude lítá, další osobou je dědeček jako brouk, protože sbírá brouky a poslední osobou je sám Honzík v podobě šneka, protože je pomalý (přikládá Honzík svojí osobě nejmenší význam?).



### 5.3 Kazuistika č. 3

#### Sourozenci Nikola (12 let) a Dominik (10 let)

Do Klokánka přijati v prosinci 2010 z důvodu podezření na týrání ze strany matky a otčima.

#### Nikola

Při přijetí do Klokánku měla na těle modřiny. Je nejstarší ze čtyř sourozenců (Dominik, další dvě sestry). S bratrem Dominikem má společnou matku, otce má každý svého. V rodině zastávala roli hospodyně – velmi dobře se vyzná v cenách potravin, stará se o úklid, veškerá zodpovědnost za domácnost spočívá na ní. Byla pravděpodobně více týraná než Dominik, ačkoli je její matka mentálně jednodušší, moc dobře ví, jak Nikolu psychicky deptat. Nikola má obavy z návštěv rodičů a telefonátů s nimi. Trpí psychosomatickými obtížemi – bolest břicha, nevolnosti. Po několika konfliktech bylo matce zakázáno děti v Klokánku navštěvovat, což oběma sourozencům velice prospívá. Nikola se nechce vrátit domů k rodičům, v Klokánku se cítí dobře a je spokojená. Na ZŠ měla prospěchové problémy, byla tedy přeřazena do školy speciální, kde je vzdělávána podle Osnov základní školy praktické. Ve škole je spokojená a prospívá. Úroveň jejích rozumových schopností se nachází v pásmu lehčí mentální retardace.

Nikola je citlivá dívka, své problémy spíše ventiluje směrem ven, je úzkostná, citově labilní a má časté konflikty s autoritou (s tetami, pracovníky Klokánku).

V tomto směru je její bratr **Dominik** pravý opak. Své pocity nedává najevo, stahuje se do sebe. S problémem se pere sám v sobě. Kvůli fyzickému i psychickému týrání trpí nočním pomočováním a koktavostí (chodí na logopedii, což přináší výrazné zlepšení). Po zákazu návštěv rodičů se jeho stav zlepšil, začal se stýkat se svým biologickým otcem, který o chlapce jeví zájem, bere si jej na víkendy k sobě. Chlapec u něj trávil letní prázdniny (dříve matka tento kontakt neumožňovala, nyní byla však zbavena rodičovské zodpovědnosti). Dominik navštěvuje základní školu, kde se učí dobře. Také chodí do kroužku fotbalu.

## Kresba postavy (Nikola)



Nikola (12 let), kresba postavy

Nikola v kresbě postavy zobrazila Šípkovou Růženku. Kresba působí velmi optimisticky a radostně, avšak je třeba brát v potaz zkreslenou délku paží, opouzdření postavy bránou (to může naznačovat nějakou obavu, potřebu Nikoly se chránit), celkově optimistické ladění kresby – slunce, květiny (někdy tyto znaky mohou poukazovat na týrání a zneužívání dítěte).

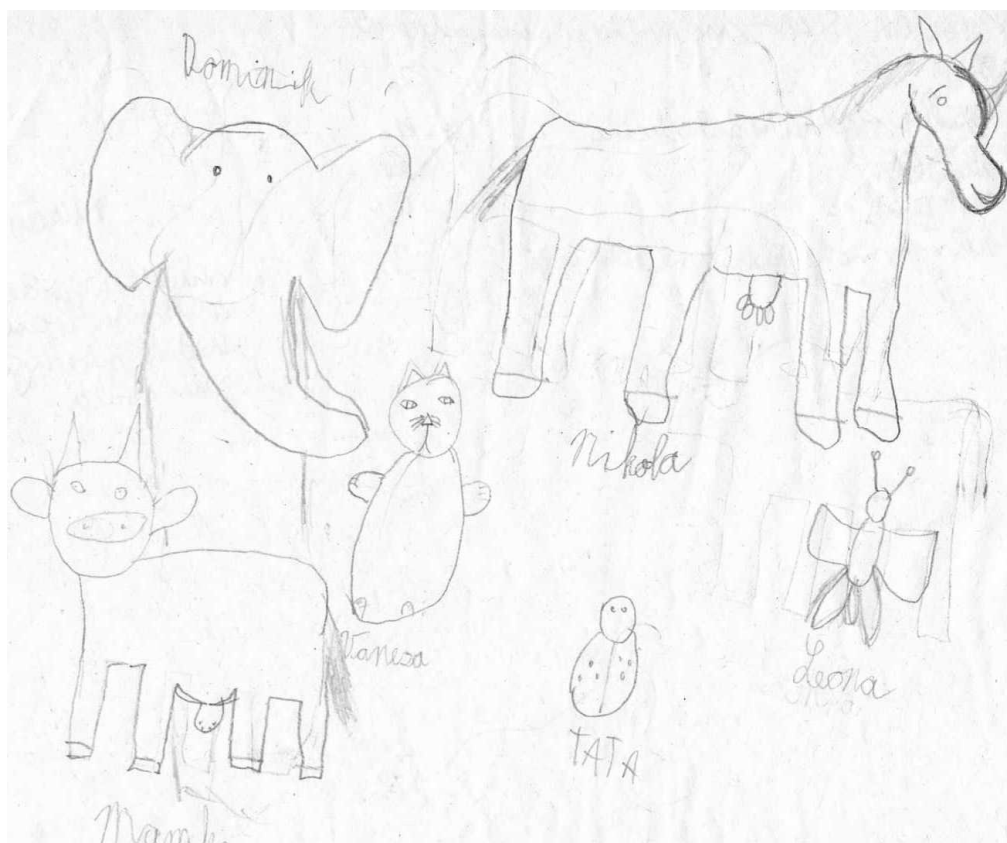
### Vyhodnocení

obsahová část	////////// 15	8 sten
formální část	////////// 13	4 sten
hrubý skór		28
celkový sten		7

Vzhledem k Nikolině věku (12 let) je vyhodnocení kreseb pouze orientační (na hodnotících grafech testu kresby postavy dle Šturmy, Vágnerové (1982) jsou zobrazeny hodnoty pouze do 11 let). V obsahové části a celkovém stenu dosáhla kresba průměrných, až nadprůměrných hodnot. Ve formální části je hodnocení nižší - 4 steny. Příčinami je zkreslená délka paží, jejich napojení na tělo na nesprávném místě ad. Avšak toto může odpovídat skutečnosti, že Nikola navštěvuje základní školu speciální z důvodu lehké mentální retardace. V období

staršího školního věku upadá zájem o kresbu, a tak se může kresba zdát jako zanedbaná. Mnoha dětem již chybí motivace k výtvarné činnosti. K dalšímu vývoji a zlepšování kresebného vyjádření dochází pouze u talentovaných dětí a u těch, které mají o tuto činnost zájem.

### **Kresba začarované rodiny (Nikola)**



Nikola (12 let), kresba začarované rodiny

Úroveň rozumových schopností v pásmu lehčí mentální retardace je v této kresbě patrná. Zobrazená zvířata – přesnost linek, proporcí neodpovídá chronologickému věku Nikoly. Z kresby lze vyčíst nejistotu – Nikola často gumovala, kresbu překresluje, obtahuje linky. Kresbu postavy nejprve kreslí tužkou, teprve potom si vezme pastelky a fixy a kresbu obtahuje. Při kresbě rodiny neví, jaká zvířata má nakreslit, říká, že neumí kreslit, hodně přemýšlí, je váhavá, gumuje.

První osobou je sestra Vanesa jako kočka, protože škrábe. Další je matka v podobě krávy, sama Nikola jako kůň, protože má ráda koně, dále sestra Leona motýl, bratr Dominik jako slon (jiné zvíře jí k němu nenapadlo) a poslední osobou je vlastní otec v podobě berušky (přikládá mu Nikola nejmenší význam v rodině?).

## Kresba postavy (Dominik)



Dominik (10 let), kresba postavy

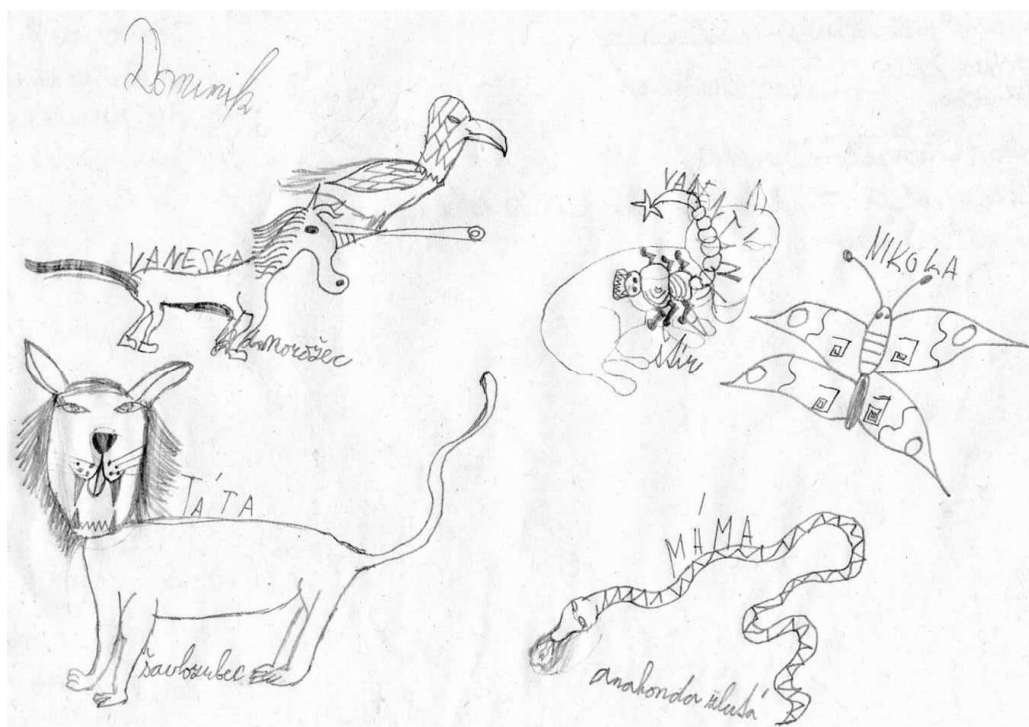
Dominik neví, jak má nakreslit postavu. Bere si tedy knihu o kreslení a dle předlohy kreslí hlavu muže. Kresba je velmi výrazná, linky silné, do papíru protlačené, několikrát zvýrazněné. Dominik kreslí velmi rád, překreslením obrázku z knihy chtěl ukázat svůj talent. Do kreslení se pouští hned a s chutí.

### Vyhodnocení

Kresba nelze hodnotit podle testu Šturmy, Vágnerové (1982), jelikož se nejedná o zobrazení celé lidské postavy. Dominik má na svůj věk kresbu mužské hlavy pěkně vyvedenou v detailech. Používá stínování pro zdůraznění rysů obličeje. Jeho kresba je průměrná až lehce nadprůměrná. Dominik má výtvarný talent.

Vzhledem k jeho docházce do základní školy a celkově dobrému prospěchu, lze předpokládat, že jeho mentální věk odpovídá věku chronologickému.

## Kresba začarované rodiny (Dominik)



Dominik (10 let), kresba začarované rodiny

V Dominikově kresbě rodiny je patrný kreslířský talent a obrovská fantazie. Nakreslená zvířata jsou fantaskní, vykreslená do detailů. Vykazují velké množství agresivních prvků – zuby, ostny, rohy, drápy, jazyk, ocas. Zvířata působí útočně, připravena k boji.

První nakreslenou osobou je otčím v podobě šavlozubce (týral sourozence), dále matka jako anakonda (Dominik sám řekl, že bila sestru Nikolu), dále sestra Valentýna jako štír (pod ním ještě jedno zvíře asi kočka), je malá jako štír, sestra Vanesa jednorozec – škrábe. Mladší sourozenci jsou často nakresleni jako kočky nebo drobná zvířata. Nikola a Dominik možná chápou mladší sestry jako konkurenci v boji o lásku rodičů.

Pátou osobou je sestra Nikola jako motýl – má vlasy jako motýlí křídla a nosí sukně. Poslední je sám Dominik jako káně (chtěl by uletět?).

## 5.4 Kazuistika č. 4

### Sourozenci Sandra (8 let) a Roman (7let)

Do Klokánku byli přijati v září 2010 z důvodu zanedbání péče. Matka se neustále stěhovala po azylových domech na celé Moravě. Sourozenci neměli žádné sebeobslužné návyky, mluvili vulgárně, byli agresivní. Neznali žádné hračky, knihy. **Sandra** nenavštěvovala MŠ, byla tedy zapsána do místní MŠ, čehož se nejprve obávala, poté se jí však ve školce začalo líbit. Vloni nastoupila do 1. třídy základní školy, kde však měla prospěchové a výchovné problémy. Na základě vyšetření z pedagogicko-psychologické poradny byla přeřazena do speciální školy (úroveň jejich rozumových schopností je v pásmu lehké mentální retardace). V květnu 2011 se Sandra těžko srovnává s příchodem nové tety.

Sourozenci mají ještě dvouletou sestru Vanesu (bydlí v tomtéž bytě) a další starší sourozence, které rodiče mají z předchozích vztahů. Vztah otce k Vanese byl velmi špatný, agresivní, což mohlo zapříčinit i nevráživost Romana k malé sestře v Klokánku. **Roman** nastoupil do MŠ, kde měl však výchovné problémy. Vůči ostatním dětem byl agresivní, nezapojoval se do kolektivu. Na tři týdny do MŠ nedocházel, aby se „vzpamatoval“, avšak po návratu do školky, se situace nelepšila. Docházka do školky byla tedy zrušena a Roman zůstal v bytě s tetou. Problémy s chováním přetrvávaly, Roman útočil na dva chlapce, kteří s ním obývali byt (jedním z nich je výše zmiňovaný Matěj – kazuistika č.1).

Jelikož problémy s oběma sourozenci přetrvávaly, děti začaly docházet k psychiatrice. Byla jim doporučena léčba v psychiatrické léčebně, která však trvala pouhých 10 dní (obvyklá doba 3 měsíce), protože začínaly letní prázdniny. Děti jely na tábor, kde měly svoji osobní asistentku. Situace se uklidnila. Teta se sociálními pracovníci chtěli situaci účinně řešit. Orgán sociálně-právní ochrany dětí podal návrh na umístění dětí do diagnostického ústavu. Tato možnost však nevyšla.

Sestra Vanesa zůstala v bytě v Klokánku s novou tetou a ostatními dětmi. Teta Lída s oběma sourozenci se v říjnu stěhovali do nového bytu (detašované pracoviště FOD Klokánek). Sem docházela nová teta, která se zaučovala, aby se mohla střídat v péči o sourozence s tetou Lídou. Sourozenci si na ni pomalu zvykali. Roman nastoupil do 1. třídy ZŠ, kde se mu dařilo, Sandra navštěvovala speciální školu, kde byla průběžně vyšetřována v pedagogicko-psychologickém centru. Děti byly nadále sledovány u psychiatricky.

Pokud by došlo ke zhoršení situace, bude doporučeno pokračovat v léčbě na psychiatrii. Rodiče děti nenavštěvovali v Klokánku téměř vůbec. Často jim slibovali, že přijedou, avšak děti na ně marně čekaly. Mají své rodiče rády, ale jejich neustálými sliby psychicky strádaly.

Matka je několikrát navštívila v novém bytě, ale návštěva proběhla vždy bouřlivě, děti k ní nepociťovaly žádnou úctu. Neviděly v ní autoritu. Jejich problémy v Klokánku mohou pramenit z častého střídání tet a nastupování nových. Potřebují jednu osobu, která by se o ně starala do doby, než dosáhnou zletilosti. Potřebují k ní pocítovat úctu, lásku a mít k ní respekt.

### Kresba postavy (Sandra)



Sandra (8 let), kresba postavy

Sandra nakreslila jako postavu panenku Terezku, se kterou si hraje. Při kreslení se nerozmýšlela, kreslila hned, po otázce, zda nechce ještě něco dokreslit, dokreslila krajinu.

### Vyhodnocení

obsahová část //// 5	hlubokou pod nejnižší hodnotou grafu
formální část ////5	hlubokou pod nejnižší hodnotou grafu
hrubý skór	10
celkový sten	hlubokou pod nejnižší hodnotou grafu

Vyhodnocení Sandřiných kreseb je překvapující. Dle zjištěných hodnot obsahové a formální části, nedosáhly skórové hodnoty ani nejnižších stenových hodnot. Příčinami těchto výsledků jsou hlavně absence detailů očí a úplná absence nosu a nohou (u kterých se hodnotí větší množství aspektů). Celková podoba kresby pravděpodobně odpovídá úrovni lehké mentální

retardace. Ze subjektivního hlediska bychom mohli kladně hodnotit rychlé vypracování kresby, použití barev a vyjádření krajiny.

### Kresba začarované rodiny (Sandra)



Sandra (8 let), kresba začarované rodiny

Kresba Sandřiny začarované rodiny je zvláštní. Sandra si vždy nad osobou představila kouzelníka, který jednotlivé členy rodiny proměňuje ve zvířata.

První postavou je otec jako pes, protože má rád psy a hladí je. Další postavou je matka v podobě ptáka, protože má ráda ptáky a dívá se na ně. Třetí je spolubydlící v bytě Míša jako labuť, dále teta Lída jako kočka, má ráda kočky. Další zvláštností je zobrazení bratra Romana jako stromu, byli v lese a díval se na stromy. Další postavou je sestra Samantha jako kočka – má ráda kočky. U posledních dvou postav mi není známa jejich totožnost. Sandra na obrázku není vůbec (svoji osobě nepřikládá žádný význam?).

Sandra ode mě chtěla nakreslit prase.



## Kresba postavy (Roman)



Roman (6,8 let), kresba postavy

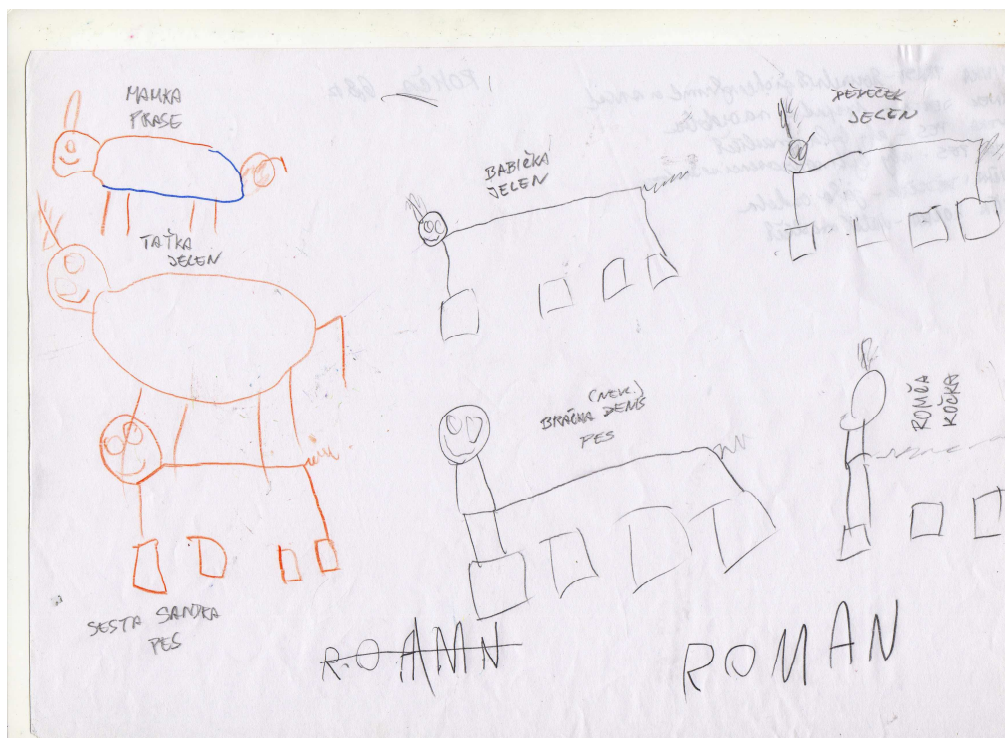
Roman nakreslil postavu mužského pohlaví, která cvičí. Je oblečená do bundy (široké ruce), na hlavě má čepici, velké uši – Roman nazval postavu Hurvínkem. Venku prší a svítí slunce, postava kouká na nebe.

### Vyhodnocení

obsahová část /////////////// 11	8 stenů
formální část /////////////// 8	6 stenů
hrubý skór	19
celkový sten	6

Vyhodnocení Romanových kreseb ukázalo, že jejich úroveň je průměrná, až lehce nadprůměrná a zhruba odpovídá jeho skutečnému věku. V tomto případě vyhodnocení kresby postavy dle Šturmy, Vágnerové (1982) dokazuje průměrné výsledky žáka základní školy.

## Kresba začarované rodiny (Roman)



Roman (7 let), kresba začarované rodiny)

První postavou je matka zobrazená jako prase (kouzelník jí chce vykrmit a sníst). Dále tatínek jako jelen (kouzelník jej chce vycpat a pověsit na zeď jako ozdobu). Třetí postavou je sestra Sandra jako pes, aby byla mazlíček, dále nevlastní bratr Denis zobrazený jako pes, aby byli sourozenci. Dalšími postavami jsou babička s dědou nakresleni jako jeleni (ozdoba na zdi, Roman je nevidá), poslední postavou je sám Roman jako kočka – mazlíček.

Roman chtěl ode mě nakreslit koně.

## **Diskuse**

*Kresby byly hodnoceny s ohledem na předpoklady, že mentální věk nebude odpovídat věku chronologickému a že se neutěšené rodinné situace zejména negativně promítnou do celkové podoby kreseb. Kresby postavy byly vyhodnocovány dle testu kresby postavy od Šturmy, Vágnerové (1982).*

### **Kazuistika č.1**

#### **Matěj, 7 let:**

*kresba postavy* – Matěj nakreslil jako postavu fotbalistu Messyho. I když jsou ruce nakresleny nedostatečně a nohy chybí úplně, celkovému hodnocení to nijak neuškodilo. Kresba dosáhla průměrných hodnot. Mentální věk odpovídá věku chronologickému.

*kresba začarované rodiny* – V kresbě rodiny je patrná velká vzdálenost mezi rodiči (otec – dinosaur, matka – žirafa) a Matějem. Ten sám sebe nakreslil jako motýla, který pořád někde poletuje. Matěj svojí kresbou nejspíše vyjadřuje, že nemůže být s rodiči a jsou si vzdálení. Dospělou sestru odmítl nakreslit.

### **Kazuistika č.2**

#### **Honzík, 11,5 let:**

*kresba postavy* – Honzík nakreslil postavu ženského pohlaví, což by mohlo poukazovat na možné nepřijetí mužské identity. Jedná se však o tetu Lídu, kterou má Honzík velmi rád a teta je pro něj velmi důležitou osobou. V hodnocení dosáhla kresba průměrných až lehce podprůměrných hodnot.

*kresba začarované rodiny* - Lehká mentální retardace se více projevila v kresbě rodiny. Vzhledem k Honzíkově věku by měly být kresby zvířat vyvedené detailněji. Znázornění otce jako dinosaura pravděpodobně poukazuje na fyzické týrání. Jako poslední postavu nakreslil Honzík sám sebe – motýl. Zdůvodnil to tím, že je pomalý.

### **Kazuistika č.3**

#### **Nikola, 12 let:**

*kresba postavy* – Kromě nižšího skóre ve formální části se lehká mentální retardace v kresbě nijak zásadně neprojevila. Kresba je naopak velmi zdařilá, barevně vypracovaná. Spíše vykazuje prvky naznačující strach a obavy (opouzdrění bránou, zkreslená délka paží).

*kresba začarované rodiny* – Naopak v kresbě rodiny je lehká mentální retardace patrná. Linky a proporce zvířat jsou nepřesné. Nikola nevěděla, co nakreslit. Velmi váhala, nejprve si

obrázek předkreslila, poté obtahovala, často gumovala. Bylo zřejmé, že chce mít kreslení rychle za sebou. Zajímavá je shoda s Dominikem v zobrazení mladší sestry (kočka, jednorožec). Oba uvedli, že sestra škrábe.

#### **Dominik, 10 let:**

*kresba postavy* – Kresba postavy nemohla být vyhodnocena dle testu postavy podle Šturmy, Vágnerové (1982), protože Dominik nakreslil jen hlavu muže. Tu překresloval podle knihy. Obrázek je však velmi povedený, stínovaný. Linky jsou silné, do papíru protlačené.

Mentální věk odpovídá věku chronologickému.

*kresba začarované rodiny* – V Dominikově kresbě rodiny se objevuje velké množství agresivních prvků. Ať už se jedná o zuby a drápy u otce šavlozubce, nebo o jazyk u matky anakondy, tyto znaky jednoznačně poukazují na psychické i fyzické týrání obou sourozenců ze strany rodičů. V obou kresbách ukazuje Dominik svůj talent a nadání pro výtvarné činnosti. Kresby jsou velmi detailně vypracované. Je na nich znát Dominikova nemalá fantazie.

### **Kazuistika č.4**

#### **Sandra, 8 let:**

*kresba postavy* – Sandřina kresba postavy nedosáhla ani nejnižší úrovně stenových hodnot. Sandra navštěvuje základní školu speciální kvůli lehké mentální retardaci. Ta mohla být zapříčiněna nedostatečně podnětným prostředím ze strany rodičů, což se na Sandře mohlo projevit více, jelikož je starší a strávila s rodiči delší dobu než Roman.

*kresba začarované rodiny* - Vyobrazení Sandřiny rodiny je velmi zvláštní. Nad každou postavou se vyskytuje kouzelník, který jednotlivé členy rodiny začaroval do zvířat. Shodné s Romanem je zobrazení sourozence jako kočky. Neobvykle Sandra nakreslila bratra Romana, kterého kouzelník začaroval do stromu.

#### **Roman, 6,8 let:**

*kresba postavy* – Vyhodnocení dosáhlo průměrných až lehce nadprůměrných hodnot. Kresby tedy odpovídají Romanově skutečnému i mentálnímu věku.

*kresba začarované rodiny* – Z kresby rodiny je patrné, že Roman neví, jak vypadají zvířata, která chtěl nakreslit. To mohlo být způsobeno, stejně jako u Sandry zanedbáváním péče ze strany rodičů, kteří dětem neposkytovali dostatečně podnětné prostředí. Zajímavostí je zobrazení sourozenců jako domácích mazlíčků (psi, kočky).

## **Shrnutí**

Do kreseb začarované rodiny se nejčastěji promítly zkušenost s týráním ze strany rodičů, zaostalost dětí z důvodu nedostatečně podnětného rodinného prostředí, jejich osamělost a v některých případech vykazovaly kresby znaky lehké mentální retardace. Ta byla z větší části patrná v kresbách postav. Společnými znaky kreseb dětí s nízkým intelektem byly upažené paže, často připojené uprostřed trupu, chybějící krk, hlava naražená na trupu, nedodržení správných proporcí těla. U žádné z kreseb není postava nakreslená v profilu. Jedna kresba postavy nebyla vyhodnocena, jelikož chlapec znázornil pouze hlavu muže. Kresba však byla vyvedena velmi pěkně a poukazuje na chlapcův výtvarný talent. Celkově bychom kresby postavy mohli hodnotit pozitivně. Většina kreseb byla na průměrné úrovni, některé byly velmi zdařilé. V jedné kresbě postavy můžeme nalézt znak opouzdření postavy. Ačkoli lehká mentální retardace byla diagnostikována u čtyř dětí, pouze vyhodnocení jedné kresby jasně poukazuje na neshodu chronologického a mentálního věku dítěte.

## Závěr

Bakalářská práce se zabývá problematikou diagnostiky dětské kresby, konkrétně kresby lidské postavy a kresby začarované rodiny. V teoretické části se práce zabývá popisem vývoje dětské kresby, jejím významem, významem barev a specifiky dětské kresby. Snaží se popsat vývoj dítěte z hlediska specifických a významných změn v období předškolního a mladšího školního věku. Mezníkem mezi těmito obdobími je nástup do školy, s nímž souvisí pojem školní zralosti a školní připravenosti. Také se zabývá rodinou jako nejvýznamnější jednotkou lidského společenství a jejími poruchami. Poslední kapitola je nazvána Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a detailněji se věnuje popisu projektu Klokánek. Ten je dočasným místem pobytu ohrožených dětí, jež byly cílovou skupinou praktické části výzkumu. Pojem kresba a vůbec veškerá výtvarná činnost je v této práci chápána jako významný prvek vývoje života člověka, který pomáhá zdokonalovat motoriku ruky a rozvíjí dětskou fantazii a kreativitu. V kresbě se odráží vnitřní prožívání dítěte, a právě proto je kresba užitečným pomocníkem v diagnostice dětské psychiky. Může odhalit případné zanedbávání, zneužívání či týrání dítěte.

Praktická část je věnována výzkumu kreseb a čtenáře blíže seznamuje s výzkumnými metodami. Těmi byly kresba lidské postavy, kresba začarované rodiny a kazuistika. Hlavní částí jsou kazuistiky jednotlivých dětí, které jsou doprovázeny jejich kresbami postavy a kresbami začarované rodiny. Tyto kresby byly východiskem celého výzkumu a jejich prostřednictvím jsem se snažila zjistit, zda se chronologický věk shoduje s věkem mentálním a zda se neutěšené životní situace nějak promítnou do kreseb začarované rodiny. Jak už je zmíněno výše, cílovou skupinou výzkumu byly děti zhruba od 7 do 12 let z projektu Klokánek. V rámci výzkumu došlo k naplnění výzkumných předpokladů jen částečně.

Můžeme tedy konstatovat, že ačkoli se jednalo o kresby dětí, které si už v životě prožily hodně špatného, není pravidlem, že se tyto zkušenosti musí promítnout do jejich kreseb. To platí i v případech kreseb postav u dětí s lehkou mentální retardací. Ani ta se do kreseb nemusí nijak promítnout.

Konečná podoba kresby je ovlivňována aktuálním prožíváním jedince, jeho temperamentem, zkušenostmi, zážitky, podnětností prostředí a řekla bych, že i jakýmsi pohledem na život. Většina lidí by předpokládala, že po tom všem, čím si děti prošly, z nich budou zamlklé, smutné, bojácné osoby, neschopné komunikovat s cizími lidmi, avšak opak je pravdou.

Při setkání s nimi budete překvapení jejich vstřícností a kamarádstvím. Jejich potřeba náklonnosti a fyzického kontaktu ze strany i cizích osob je obrovská. Z počátku jsou děti ostýchavé a stydlivé, ale jakmile si k Vám najdou cestu, nebudou Vás chtít pustit. Tak, jak jsem to zažila já.

Přeji dětem, aby se chovaly stále tak láskyplně a vstřícně, ne však proto, že sami strádají a hledají někoho, kdo by jim poskytl lásku. Ale proto, že lásku sami našly a rozdávají ji dál.

## Seznam použitých zdrojů a literatury:

CAMPBELLOVÁ, Jean. *Techniky arteterapie ve výchově, sociální práci a klinické praxi. Skupinové výtvarně-terapeutické činnosti pro děti a dospělé.*

Přeložila MICHAELA ŠÁROVÁ. Vyd. 2. Praha: Portál, 2000. s. 199. ISBN 80-7178-428 1

ČAČKA, Otto. *Psychologie dítěte.* 3. doplň. vyd. Tišnov: Sursum, 1997. s. 156.

ISBN 80-85799-03-0

DAVIDO, Rosaline. *Kresba jako nástroj poznání dítěte: Dětská kresba z pohledu psychologie.* Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, s. 208. ISBN 80-7178-449-4.

DUNOVSKÝ, Jiří. *Dítě a poruchy rodiny.* Vyd. 1. Praha: Avicenum, zdravotnické nakladatelství, n. p. 1986. s. 139. ISBN 08-040-86

CHOBOLA, Ladislav. *Dětský kresebný projev a klasikové jeho teorie.* Vyd. 1.

Brno: Univerzita J. E. Purkyně v Brně - pedagogická fakulta, 1975. ISBN 55-968-75.

KOHLOVÁ, Maryann. *200 výtvarných činností: Náměty pro tvořivost dětí od 3 let.*

Přeložila MARIE POLASKOVÁ. Vyd. 4. Praha: Portál, 2008. s. 271.

ISBN 978-80-7367-435-9

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Informatorium školy mateřské.* Vyd. 2.

Praha: Nakladatelství Academia, 2007. s. 132. ISBN 978-80-200-1451-1

KUCHARSKÁ, Anna a Ludmila MÁJOVÁ. *Dětská kresba v psychologickém výzkumu.*

Praha: Univerzita Karlova. Pedagogická fakulta, 2005. s. 96. ISBN 80-7290-217-2.

LANGMEIER, Josef. *Vývojová psychologie pro dětské lékaře.* 2. doplň. vyd.

Praha: Avicenum, 1991. s. 284. ISBN 80-201-0098-7.



MUSILOVÁ, Marcela. *Případová studie jako součást pedagogické praxe*. Vyd. 1. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2003. s. 42. ISBN 80-244-0749-3

OAKLANDER, Violet. *Třinácté komnaty dětské duše: Tvořivá dětská psychoterapie v duchu Gestalt terapie*. Přeložil JIŘÍ ŠTĚPO. Vyd. 1. Dobříš: Drvoštěp, 2003, s. 264. ISBN 80-903306-0-6

PIAGET, Jean a Bärbel INHELDEROVÁ. *Psychologie dítěte*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1970.

SMRČKA, Ferdinand a kol. *ABC rodinné výchovy: dítě předškolního věku*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969. s. 274. ISBN 14-010-69

ŠICKOVÁ – FABRICI, Jaroslava. *Základy arteterapie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002. s. 176. ISBN 80-7176-616-0

ŠTURMA, Jaroslav a Marie VÁGNEROVÁ. *Kresba postavy*. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy 1982.

ŠUCHA, M., M. CHARVÁT a V. ŘEHAN, ed. *Kvalitativní přístup a metody ve vědách o člověku: Sborník příspěvků z VIII. česko-slovenské konference Kvalitativní přístup a metody ve vědách o člověku – „Kvalitativní přístup pro praxi“*. Vyd. 1. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009. s. 399. ISBN 978-80-244-2374-6

UŽDIL, Jaromír. *Čáry, klikyháky, paňáci a auta*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002. s. 128. ISBN 80-7178-599-7

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: Dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 1999, s. 403. ISBN 80-7178-308-0

VÁGNEROVÁ, Marie. *Kresebné techniky. Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009, s. 272. ISBN 978-80-7367-566-0.

WHITNEY PETERSON, Linda; HARDIN, Milton Edward. *Děti v tísní: Příručka pro screening dětských kreseb*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2002. 141 s. ISBN 80-7524-237-0.

ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 94 ze dne 4. prosince 1963 o rodině, ve znění pozdějších změn. Sbírka zákonů.info [online]. © 2013 Dostupný z: <http://www.sbirkazakonu.info/zakon-o-rodine/>

ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 359 ze dne 9. prosince 1999 o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších změn. Zákonyonline.cz [online]. © 2005-2012 Dostupný z: <http://zakony-online.cz/?s149&q149=all>

ad (a) PORUCHY RODINY. Prevence. Sos-ub.cz [online]. [cit. 2013-04-03]. Dostupné z: <http://www.sos-ub.cz/prevence/hyp24a.pdf>

ad (b) ZAŘÍZENÍ PRO DĚTI VYŽADUJÍCÍ OKAMŽITOU POMOC. Ústavní péče. Nahradnirodina.cz [online]. ©2013 [cit. 2013-04-03]. Dostupné z: [http://nahradnirodina.cz/ustavni\\_pece.html](http://nahradnirodina.cz/ustavni_pece.html)

ad (c) KLOKÁNEK JAKO ZAŘÍZENÍ PRO DĚTI VYŽADUJÍCÍ OKAMŽITOU POMOC. Klokánek. Fod.cz [online]. [cit. 2013-04-03]. Dostupné z: <http://www.fod.cz/klokaneek.htm>

ad (d) REŽIM V KLOKÁNKU. O nás. Inpage. Klokaneek-dlouhaloucka.cz [online]. © 2011-2012 [cit. 2013-04-03]. Dostupné z: <http://www.klokaneek-dlouhaloucka.cz/inpage/o-nas/>

## **Seznam příloh**

Příloha č. 1 Matěj, kresba postavy

Příloha č. 2 Matěj, kresba začarované rodiny

Příloha č. 3 Honza, kresba postavy

Příloha č. 4 Honza, kresba začarované rodiny

Příloha č. 5 Nikola, kresba postavy

Příloha č. 6 Nikola, kresba začarované rodiny

Příloha č. 7 Dominik, kresba postavy

Příloha č. 8 Dominik, kresba začarované rodiny

Příloha č. 9 Sandra, kresba postavy

Příloha č. 10 Sandra, kresba začarované rodiny

Příloha č. 11 Roman, kresba postavy

Příloha č. 12 Roman, kresba začarované rodiny

Příloha č. 13 Graf celkový skór stenové normy pro dívky

Příloha č. 14 Graf celkový skór stenové normy pro chlapce

Příloha č. 15 Graf formální část – stenové normy, dívky

příloha č. 16 Graf formální část – stenové normy, chlapci

Příloha č. 17 Graf obsahová část – stenové normy, dívky

Příloha č. 18 Graf obsahová část – stenové normy, chlapci

**Příloha č.1**



Matěj, 7 let, kresba postavy

Příloha č.2



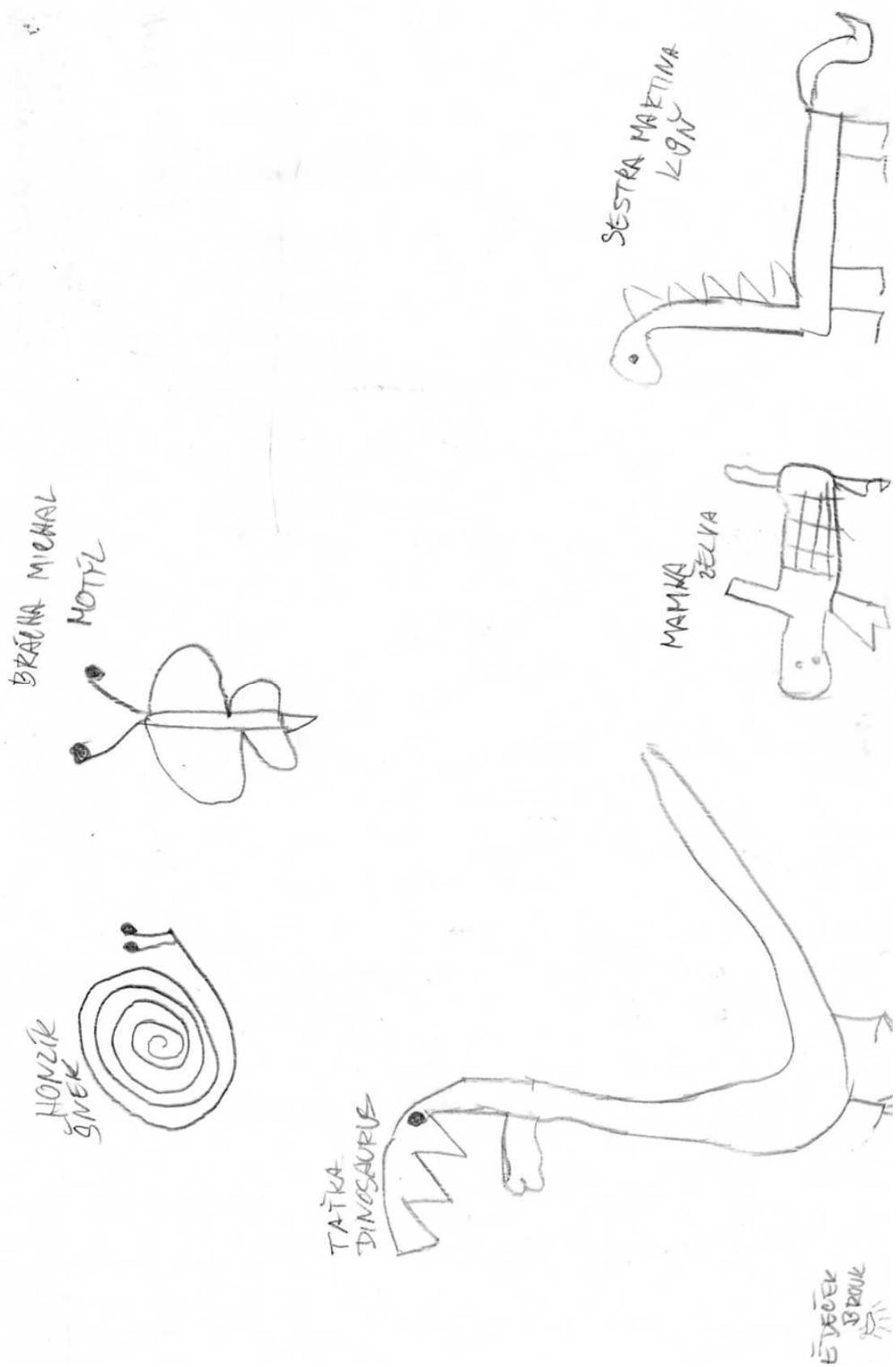
Matěj, 7 let, kresba začarované rodiny

Příloha č.3



Honza, 11,5 let, kresba postavy

Příloha č.4



Honza, 11,5 let, kresba začarované rodiny

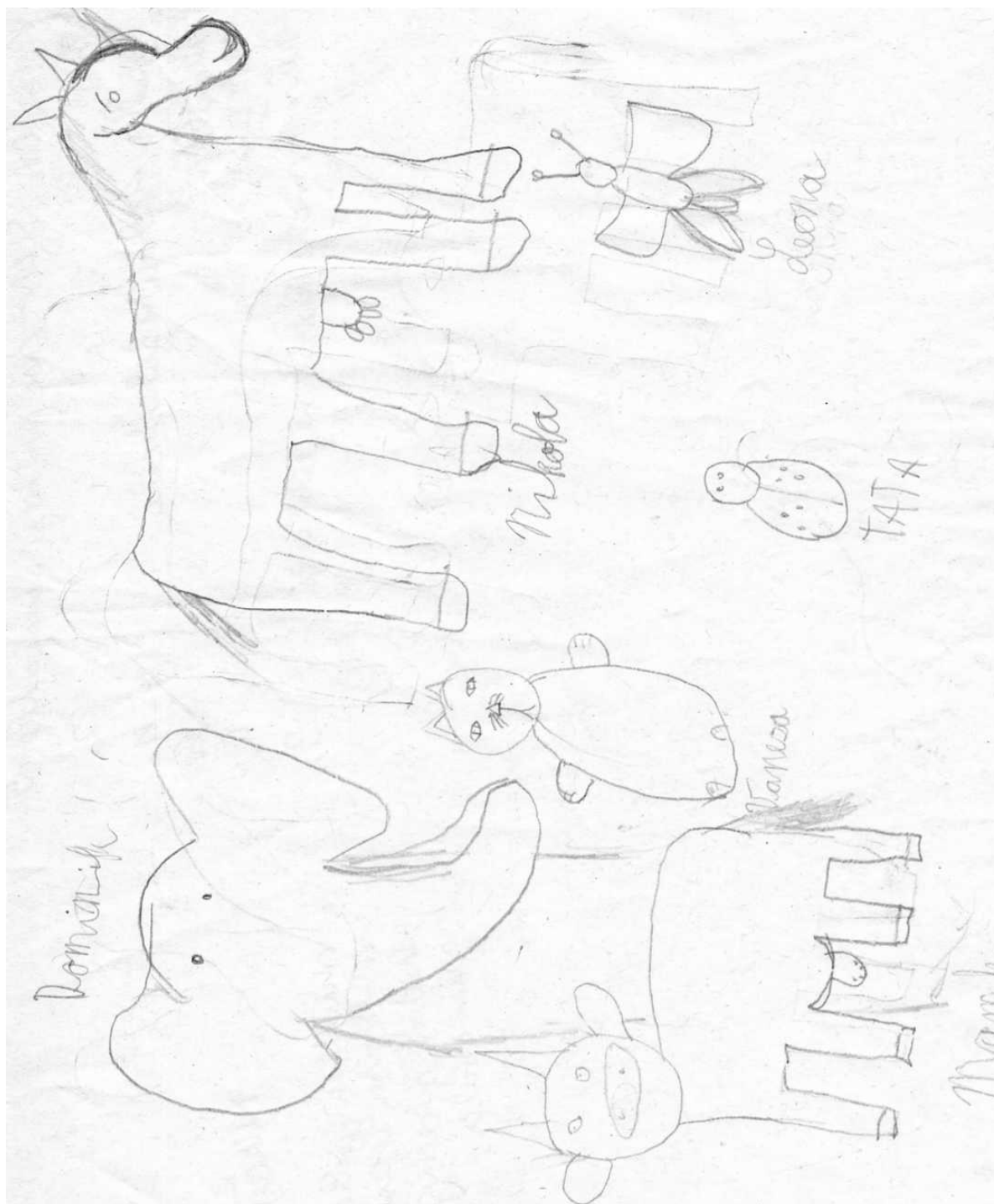
Příloha č.5



Nikola, 12 let, kresba postavy



Příloha č.6



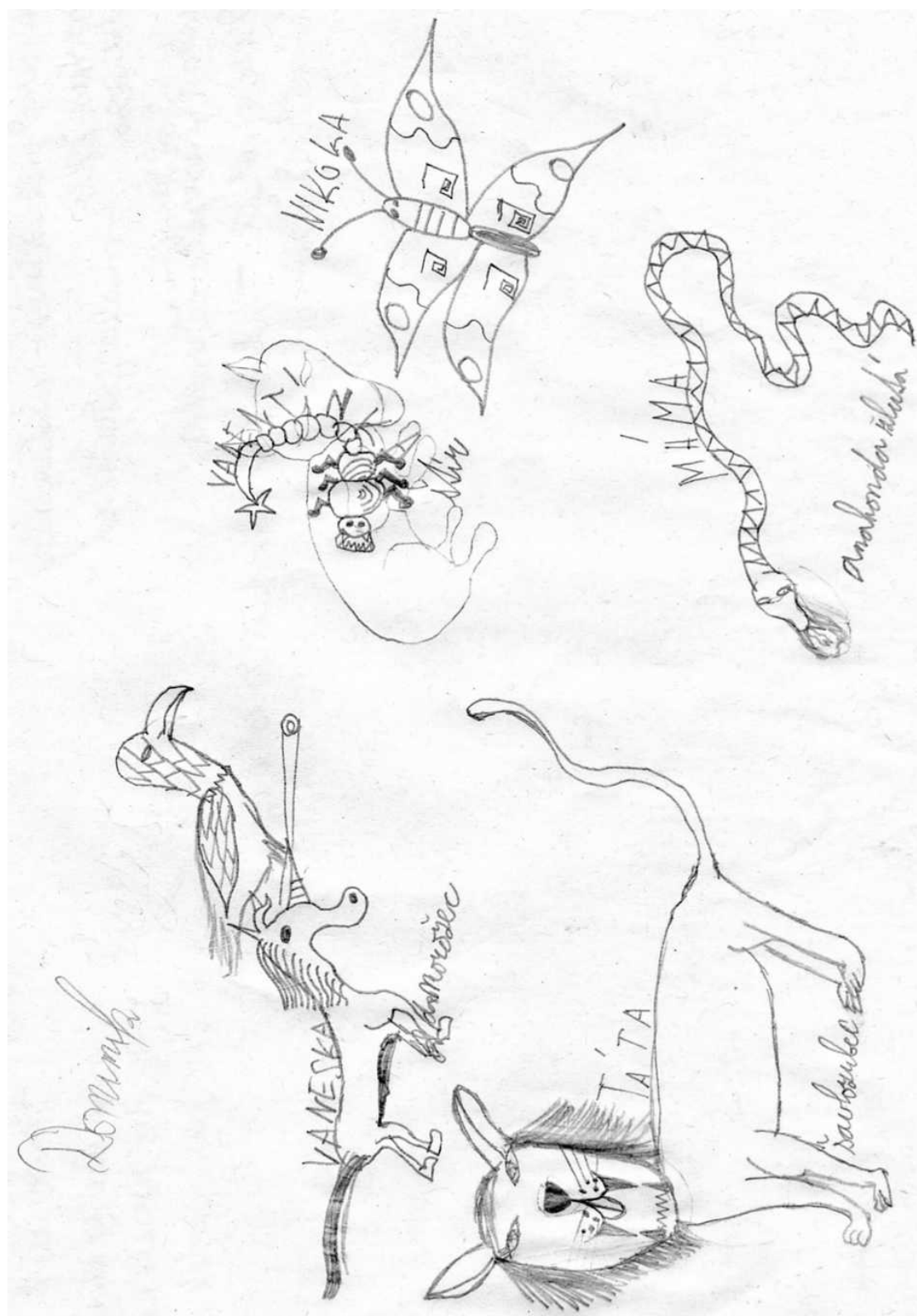
Nikola, 12 let, kresba začarované rodiny

**Příloha č.7**



Dominik, 10 let, kresba postavy

Příloha č.8



Dominik, 10 let, kresba začarované rodiny

Příloha č.9



Sandra, 8 let, kresba postavy

Příloha č.10



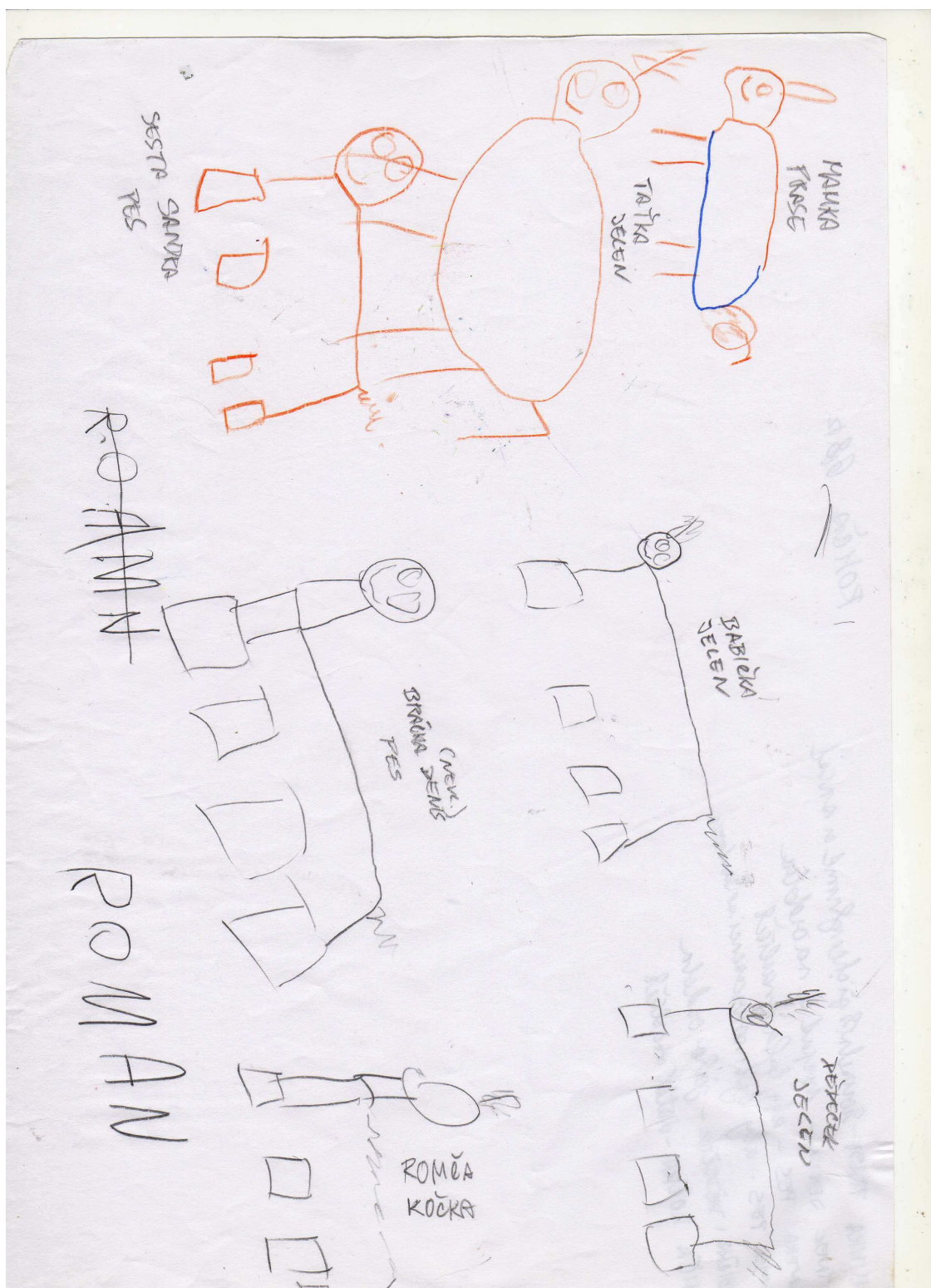
Sandra, 8 let, kresba začarované rodiny

Příloha č.11



Roman, 6,8 let, kresba postavy

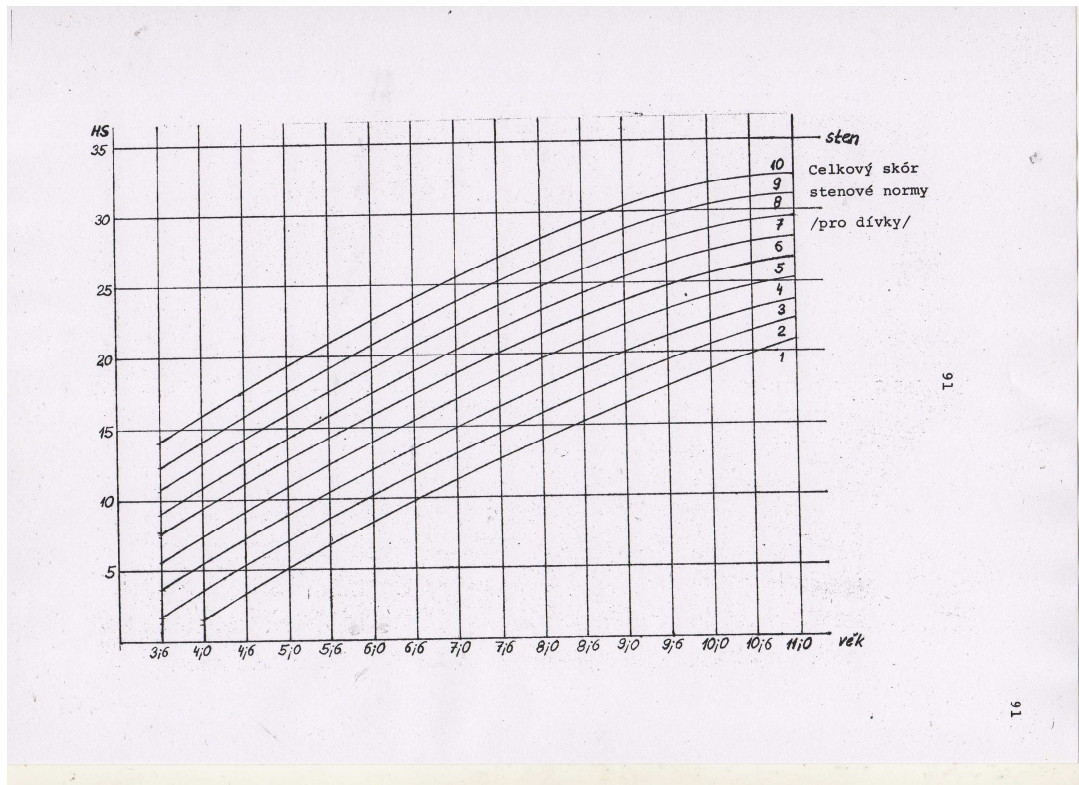
Příloha č. 12



Roman, 6,8 let, kresba začarované rodiny

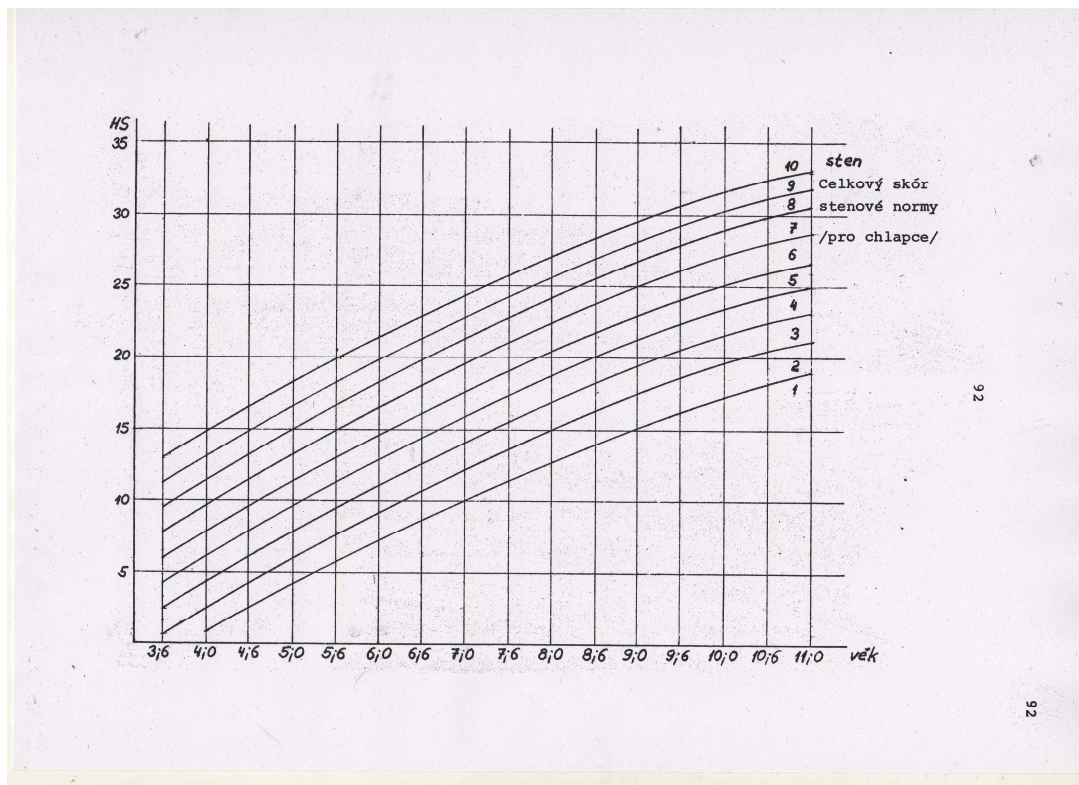
### Příloha č.13

Graf celkový skór stenové normy pro dívky



### Příloha č. 14

Graf celkový skór stenové normy pro chlapce





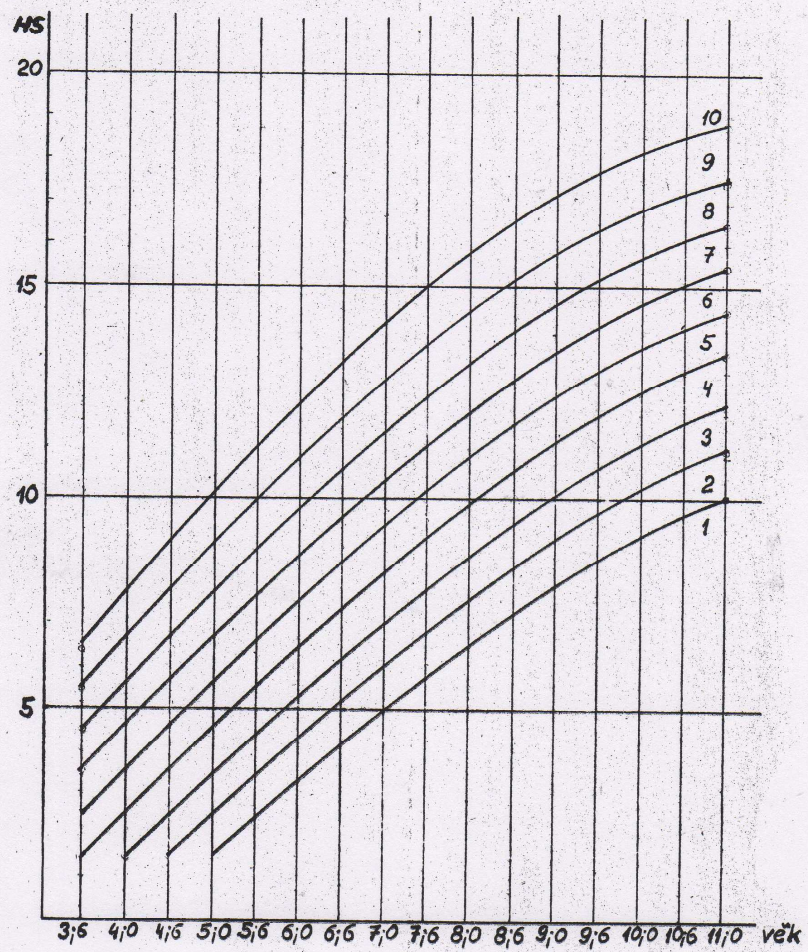
# Příloha č. 15

## Graf formální část – stenové normy, dívky

93

93

Formální část - stenové normy /dívky/

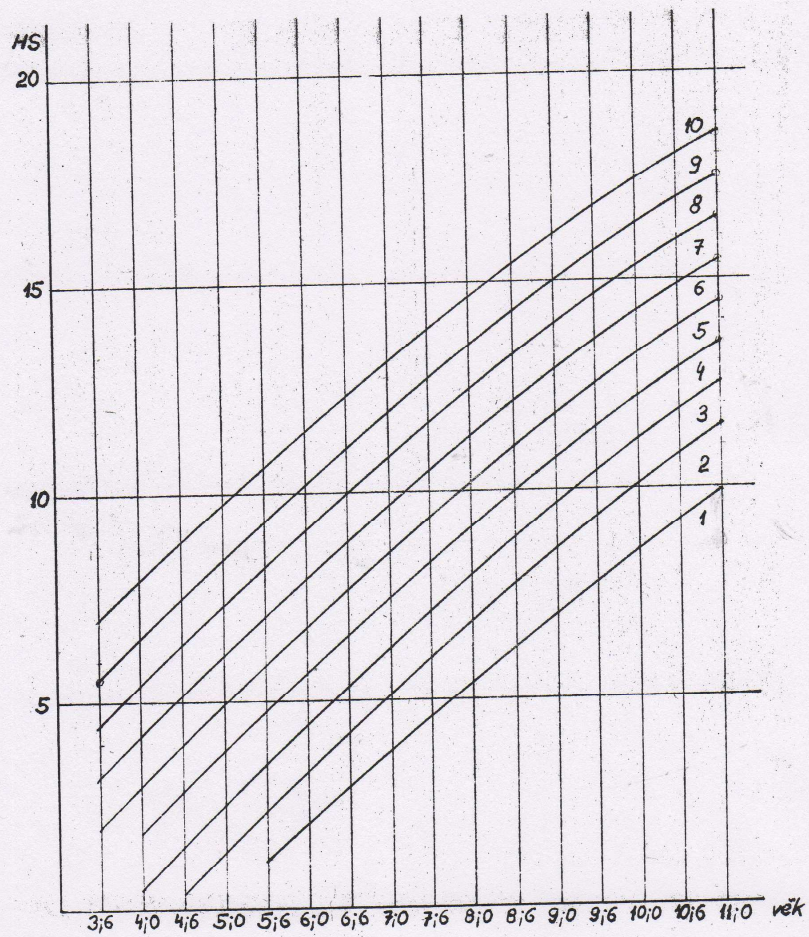


# Příloha č.16

## Graf formální část – stenové normy, chlapci

94

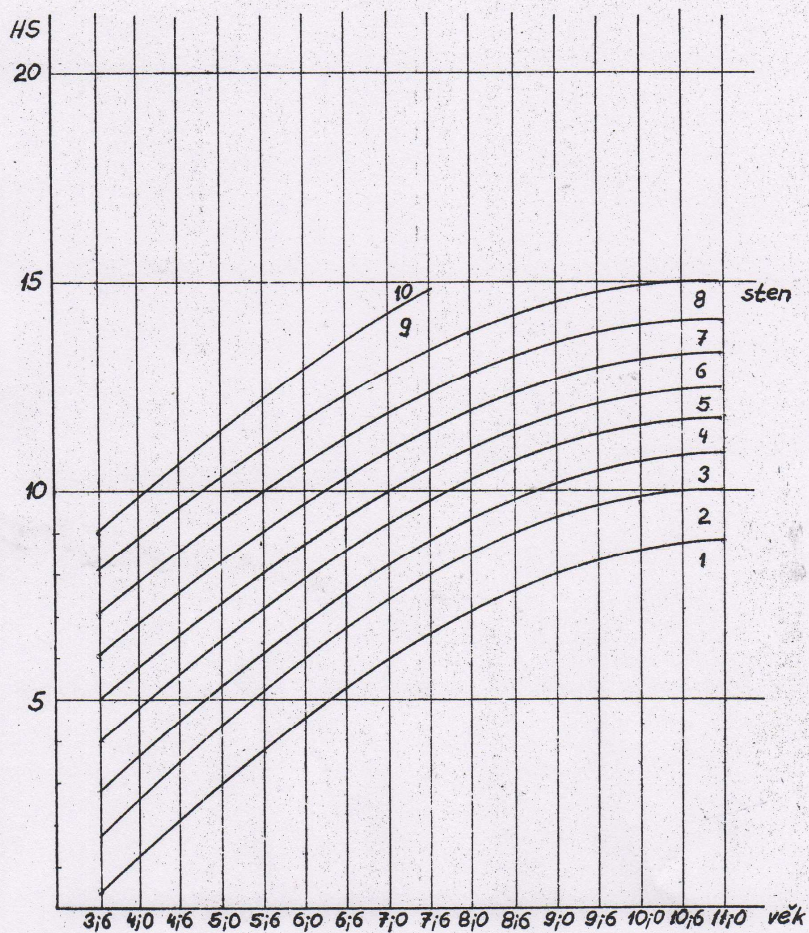
Formální část - stenové normy /chlapci/



# Příloha č.17

Graf obsahová část – stenové normy, dívky

Obsahová část - stenové normy /dívky/





## ANOTACE

<b>Jméno a příjmení:</b>	Monika Riedlová
<b>Katedra:</b>	Katedra psychologie a patopsychologie
<b>Vedoucí práce:</b>	Mgr. Michaela Pugnerová, Ph.D.
<b>Rok obhajoby:</b>	2013

<b>Název práce:</b>	Aspekty dětské kresby
<b>Název v angličtině:</b>	Aspects of children's drawing
<b>Anotace práce:</b>	Bakalářská práce seznamuje čtenáře s použitím kresby lidské postavy a kresby začarované rodiny jako jedním z prostředků dětské psychologické diagnostiky. Zabývá se vývojem kresby, významem a řečí barev a specifiky dětské kresby. Popisuje vývoj dítěte předškolního věku, školní zralost a školní připravenost a vývoj dítěte mladšího školního věku. Dále pojednává o rodině jako o nejdůležitější jednotce lidského společenství a zabývá se jejími poruchami. Praktická část se věnuje tématu ohrožených dětí v projektu Klokánek a zkoumá kresby těchto dětí s ohledem na jejich mentální věk a neutěšenou životní situaci.
<b>Klíčová slova:</b>	Kresba, kresba postavy, kresba začarované rodiny, rodina, dítě, předškolní věk, mladší školní věk
<b>Anotace v angličtině:</b>	Bachelor thesis introduces the reader to the use of human figure drawings and drawings of enchanted family as one of means of child psychological diagnosis. It deals with the development of drawings, meaning and language of colors and specifics of children's drawings. It also describes the development of preschool age, school readiness and children development at school age. It shows the family as the most important unit of human society and it is engaged in its disorders. The practical part is devoted to the topic of children at risk in the project Kangaroo and examines drawings of these children with regard to their mental age and dismal situation.
<b>Klíčová slova v angličtině:</b>	Drawing, drawing figures, drawing enchanted family, family, child, preschool age, school age

<b>Přílohy vázané v práci:</b>	1 – CD ROM číslo 1 Matěj, kresba postavy číslo 2 Matěj, kresba začarované rodiny číslo 3 Honza, kresba postavy číslo 4 Honza, kresba začarované rodiny číslo 5 Nikola, kresba postavy číslo 6 Nikola, kresba začarované rodiny číslo 7 Dominik, kresba postavy číslo 8 Dominik, kresba začarované rodiny číslo 9 Sandra, kresba postavy číslo 10 Sandra, kresba začarované rodiny číslo 11 Roman, kresba postavy číslo 12 Roman, kresba začarované rodiny číslo 13 Graf celkový skór stenové normy pro dívky číslo 14 Graf celkový skór stenové normy pro chlapce číslo 15 Graf formální část - stenové normy, dívky číslo 16 Graf formální část – stenové normy, chlapci číslo 17 Graf obsahová část – stenové normy, dívky číslo 18 Graf obsahová část – stenové normy, chlapci
<b>Rozsah práce:</b>	59
<b>Jazyk práce:</b>	čeština